

Jazyk a literatúra

Státny pedagogický ústav, Bratislava
ISSN 1339-7184

3.
číslo
2. ročník/2015

OBSAH

Úvodník (*Karol Csiba*) 1

Vedecké štúdie a odborné články

Fragmenty pamäti. Ľudovít Štúr očami
súčasníkov
(*Jana Pácalová*) 3

Z učiteľskej praxe

PoŠTÚRenie mýtu. Medzinárodný projekt
v rámci lektorátov SJaK
(*výber z príspevkov*). 32

Diskusie a polemiky

Nebojme sa „kazítok“ – v slovenčine nie sú
(*Peter Gregorík*) 53

Recenzie – anotácie – nové knihy

Najnovšia slovenská poézia. 58

ÚVODNÍK

Vážení čitatelia, najnovšie číslo časopisu *Jazyk a literatúra* je venované pripomienke okrúhleho výročia narodenia Ludovíta Štúra. Kontext tohto v tomto roku viackrát spomínaného jubilea nechcela ani naša redakcia vynechať, dôvodov bolo hneď niekoľko. Po prvé si uvedomujeme viacvrstvové prepojenie dobových aktivít tejto historickej osobnosti s dnešným vyučovacím procesom na slovenských školách, hoci najmä v tejto oblasti je pri hodnoteniach dôležitý najmä vecný a ničím nezaťažený prístup. Nekritickým a často opakovaným „apoteózam“ by sme sa chceli preto pri tejto téme vyhnúť. Porovnateľne silnou motiváciou bola preto pre redakciu aj snaha o aspoň minimálny vstup do diskusie, ktorá si kladie otázky o postavení osobnosti Ludovíta Štúra v aktuálnom literárnohistorickom výskume slovenskej literatúry. Sme si totiž vedomí, že odpovede nemusia byť jednoduché. Hovoríme to aj s vedomím, že do tohto momentu existuje množstvo rozborov a interpretácií, v ktorých sa kombinujú životopisné, psychologické, historické, lingvistické a biologické metódy s tými fiktívnymi. Naznačené východiská skúmania osobnosti odkrývajú občas protikladné pôsobenie individuálnych atribútov a spoločenského kontextu. Zabúdať by sme totiž nemali ani na dobové poučky a pravidlá. Každé obdobie totiž disponuje značnou dávkou hodnotiacej zotrvačnosti. Práve s jej tlakom sa musí osobnosť vyrovnáť. Odlišné sú napokon aj kategórie hodnotenia jeho diela. Problémy s rozlišovaním týchto protikladov môžu nastať práve v momentoch, keď osobnosť a jeho tvorba vytvárajú špecifický celok.

O avizovaný vstup do serióznej diskusie o reflexii historickej osobnosti sa v najnovšom čísle časopisu usiluje štúdia, ktorá sa zaoberá konštituovaním obrazu Ludovíta Štúra v dobovej spisbe druhej polovice 19. storočia. Sledu-

je rétorické a naratívne stratégie v publicistike a vo vybraných memoárových textoch jeho súčasníkov s cieľom poukázať na spôsob konštituovania obrazu Ludovíta Štúra, ktorý do značnej miery pretrval dodnes.

Z trochu iného uhla pohľadu sa na túto tému pozeráme v rubrike Z učiteľskej praxe. V tomto čísle ju tvoria viaceré študentské príspevky, ktoré boli súčasťou súťaže medzi jedenástimi lektorátmi slovenského jazyka v zahraničí. Týmto spôsobom sa do diskusie o osobnosti Ludovíta Štúra vtahuje neslovenský kontext, čím sa okruh názorov (v prípade tejto súťaže skôr školsky tradičných) na tento aktuálny problém zaujímavovo rozširuje.

V rubrika Diskusie a polemiky rezonuje mediálno-lingvistický príspevok hľadajúci zhodu medzi konkrétnym návrhom zákona a zákonitosťami spisovnej slovenčiny. Okrem toho sme nezabudli ani na informácie o nových knihách. Prajem príjemné čítanie.

Karol Csiba

VEDECKÉ ŠTÚDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

Fragmenty pamäti (Ľudovít Štúr očami súčasníkov)

JANA PÁCALOVÁ

Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Príspevok sa zaoberá konštituovaním obrazu Ľudovíta Štúra v dobovej spisbe druhej polovice 19. storočia. Sleduje rétorické a naratívne stratégie v publicistike a vo vybraných memoárových textoch jeho súčasníkov (Jozefa Miloslava Hurbana, Viliama Paulinyho-Tótha, Daniela Maróthyho, Pavla Dobšinského, Leopolda Abafiho) s cieľom poukázať na spôsob konštituovania obrazu Ľudovíta Štúra, ktorý do značnej miery pretrval dodnes, najmä vďaka Štúrovej biografii od Jozefa Miloslava Hurbana (1881 – 1884). Tento text reflektuje v zmysle spoločenskej objednávky, ktorej cieľom bolo inštitucionalizovať kolektívnu pamäť na Ľudovíta Štúra, pričom zdôrazňuje, že stratégie, ktoré v nej autor použil, nie sú pôvodné (zakladajúce), ale ide o završujúce a syntetizujúce prístupy, ktoré slovenskí národovci, vrátane autora samotného, rozpracovali v sledovaných textoch od Štúrovej smrti.

Pamäť, biografica, subjekt

V doslove k nateraz ostatnému výberu z diela Ľudovíta Štúra (2007) editor Rudolf Chmel skonštatoval: „Ľudovít Štúr, osobnosť fundamentálneho významu, je pre veľkú, ak nie pre takmer úplnú väčšinu Slovákov symbol skôr školsky formálny, bezobsažný, takmer mŕtvy, ako zmysluplný, inšpiratívny a živý. To všetko napriek tomu, že v ankete z prelomu tisícročí ho ozna-

čila slovenská verejnosť za najvýznamnejšieho Slováka. Dostal sa na prvé miesto pred Štefánika a Dubčeka. Keby sme sa však pokúšali pátrať po tom, prečo je to tak, odpovede by sa pravdepodobne líšili. V každom prípade, napriek tomu, že netreba mať ilúzie o autentickom poznaní Štúrovho života a diela, obraz, ktorý sa o ňom dostal do vedomia školskými kanálmi, bol asi ten najpodstatnejší. Ak by sme však išli za vecou exaktne, zistili by sme, že je to obraz skôr hmlistý, v lepšom prípade mýtický, pre mnohých možno charakteristický už len akousi záhadnosťou pestovanou okolo jeho smrti. (Inak smrť, samozrejme, je silný prvok pri vytváraní mýtu, nielen štúrovského, ale napríklad aj štefánikovského, či dubčekovského.“¹

Dovolila som si na úvod tento dlhší citát nielen preto, že významne poukazuje na to, do akej miery historickú pamäť slovenskej verejnosti na osobnosť a význam Ludovíta Štúra v pozitívnom smere ovplyvnil školský výklad, ale aj (či najmä) preto, že principiálne vystihuje charakter Štúrovho obrazu v kolektívnej pamäti. Jeho fragmentárnosť, hmlistosť, mýtickosť. (Ostaňme nateraz pri týchto charakteristikách.) Chmel síce reflektuje ten súčasný obraz, no pohľad na Ludovíta Štúra spred vyše storočia, z perspektívy jeho súčasníkov – očitých svedkov Štúrovho „dejstvovania v národe“, aby som predznamenal dobovú terminológiu –, ktorý je témou tohto príspevku, nie je iný. Paradigma reflexie Ludovíta Štúra, jeho obrazu a historického významu, projektovaná a ustálená v publicistike a memoárovej tvorbe druhej polovice 19. storočia, kontinuálne pretrvala do súčasnosti bez toho, aby sa výraznejšie kva-

1 CHMEL, Rudolf: Doslov. In: ŠTÚR, Ludovít: *Dielo*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 625.

litatívne zmenila, rozšírila či zúžila. Akurát rozšírila svoju pôsobnosť z relatívne úzkej skupiny pamätníkov, ktorý ju cielene vytvárali, na kolektívnu historickú pamäť národa.

Najautoritatívnejším textom, ktorý podmienil spôsob zobrazenia a výkladu života, osobnosti, diela a významu Ľudovíta Štúra (ďalej budem zástupne hovoriť o jeho obraze), je jeho biografica od Jozefa Miloslava Hurbana, ktorá vychádzala na pokračovanie v prvej polovici osemdesiatych rokov v *Slovenských pohľadoch* v redakcii autorovho syna Svetozára.² Predstavuje vôbec najznámejší biografický text venovaný Štúrovi, napísaný v 19. storočí, ktorý sa stal základným materiálovým prameňom pre poznanie Štúrovho života do roku 1848. Tu sa Hurbanov obraz končí. Hoci autor nespracoval Štúrovu životnú cestu od narodenia po smrť, považuje sa za „najkomplexnejší pohľad na životné osudy a mnohorozmernú činnosť tejto osobnosti v slovenských národných dejinách, o ktorý sa opierali všetci nasledujúci spracovatelia Štúrovej biografie“.³

2 Tvorila ju štyri knihy: prvé tri (*Kniha prvá*, roč. I, 1881; *Kniha druhá*, roč. II, 1882; *Kniha tretia*, roč. III, 1883) vychádzali priebežne vo viacerých číslach naprieč ročníkom, *Kniha štvrtá* bola uverejnená v jedinom čísle IV. ročníka (1884). VI. a VII. ročník časopisu (1886, 1887) priniesol Hurbanove *Rozpomienky* viažuce sa na druhú dobrovoľnícku výpravu od septembra 1848 do marca 1849. Tento autobiografický text sa zvykne spájať so životopisom Ľudovíta Šúra, ktorý je fakticky, ako správne upozornil Ján V. Ormis, kombináciou Štúrovho životopisu a Hurbanovej autobiografie (ORMIS, Ján V.: *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi*. In: *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 433). Obe Hurbanove diela v spoločnom vydaní priniesla edícia Jozefa Štolca (HURBAN, Jozef Miloslav: *Ľudovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959; táto verzia je dostupná online na www.zlatyfond.sme.sk), z ktorej biografiu ďalej citujem.

3 MAŤOVČÍK, Gustáv: *Kalendárium života a diela Ľudovíta Štúra*. In: *Biografické štúdie 36*. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2013, s. 175.

Čaro Hurbanovho obrazu Štúra pramenilo podľa mienky historikov predovšetkým v osobnom svedectve autora, ktorý bol najbližším Štúrovým spolupracovníkom a priateľom a „nielen zblízka a intímne poznal všetky stránky Štúrovho cítenia, myslenia a účinkovania, ale zároveň pre splnenie tejto úlohy disponoval aj odbornými schopnosťami“.⁴ Hurbanov autorský potenciál interpretovala literárna historiografia ako „najpovolanejší“ na napísanie Štúrovho životopisu a týmto argumentovala aj skutočnosť, že na životopis tejto významnej osobnosti slovenských dejín musela „slovenská verejnosť“ čakať temer dve desaťročia od čias, keď sa objavili prvé verejné výzvy na jeho napísanie.

Podľa Jána V. Ormisa myšlienku vydať Štúrov životopis ako prvý verejne „nadhodil“ Pavol Dobšinský „vo svojom časopise Sokol I, 67-8“. Keďže na verejný súbeh podľa Ormisa nedošla nijaká práca, výbor Matice slovenskej oslovil v roku 1867 Hurbana, aby životopis napísal: „Slovanský svět I, 1872, 258, v noticke priniesol zpravu, že sa Hurban chystá napísať Štúrov životopis a že si dáta k dielu, ako aj predplatky, žiada zasielať do Hlbokého. Vyzvanie zrejme nevzbudilo väčší ohlas, keďže Hurban uverejnil svoju prácu až r. 1881-84 v Slovenských pohľadoch, teda v časopise, hoci zbieranie predplatkov znamenalo knižné vydanie diela.“⁵ Podľa Jána Bédera vypísala Matica slovenská súbeh na Štúrov životopis ešte v roku 1860. Nakoľko táto inštitúcia bola založená až o tri roky neskôr a ta-

4 MRÁZ, Andrej: Hurbanov životopis Ludovíta Štúra. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 8.

5 ORMIS, Ján V.: Vysvetlivky. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 797.

kýto podnet mohol dať jej výbor až od augusta 1863, ide buď o chybu v datovaní, alebo avizovaným súbehom z tohto roku označil Ján Béder zmätočne už spomínanú Dobšinského výzvu. Každopádne, historik na rozdiel od Ormisa uvádza, že na výzvu z roku 1860 zareagoval Ctiboh Zoch, ktorý „výboru“ (redakcii *Sokola*?) poslal úvahu s názvom *Život a účinkovanie L. Štúra*. Text mu bol vrátený ako nevyhovujúci a súbeh bol obnovený s inštrukciou, aby bol životopis napísaný vedecky a chronologicky podľa prameňov. Až po tom, čo na druhú výzvu nikto nezareagoval, oslovil výbor (Matica slovenskej) Jozefa Miloslava Hurbana.⁶ Rok 1867, keď k tomu podľa Ormisa malo dôjsť, Ján Béder nekonkretizuje.

Potreba napísať životopis Ľudovíta Štúra bola teda súčasními vyslovená v súvislosti s otázkou uctenia si tejto osobnosti prostredníctvom pamätníka ako prostriedku konštituovania a upevňovania kolektívnej pamäti. Na jej počiatku môžeme identifikovať technizáciu smútočnej práce, ktorú Renate Lachmann vníma ako prácu kultúrnu: „Katastrofa zapomnění (určitý znakový řád se propadá do nebytí) si žádá ustanovení disciplíny, která by zajistila nepřetržité vytváření znaků a jejich nepřetržitou interpretaci. Na počátku *memoria* jako umění stojí technizace smuteční práce.“⁷ Podľa Jacquesa le Goffa práve romantizmus (presnejšie romantizmus literárny) znovuobjavil príťažlivosť pamäti. Fenomén návratu k pamätným udalostiam v tomto období znamenal nové formy „opôr“: rozšírilo sa razenie mincí

6 BÉDER, Ján: Poznámky a vysvetlivky. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Obrazy zo života. Výber z realistickej prózy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 319.

7 LACHMANN, Renate: *Memoria fantastika*. Praha : Hermann & synové, 2002, s. 19.

a medailí, tlačenie poštových známok, od polovice 19. storočia zaplavila európske národy nová vlna obľuby sôch, nová „civilizácia nápisov“ (pamätníky, pouličné tabule, pamätne dosky na domoch slávnych osobností). Rozvoj pripomínania pamätných udalostí a osobností uľahčila laicizácia sviatkov a kalendárov.⁸ V podmienkach vtedajšieho Slovenska boli v tomto období hlavnou oporou spoločenskej pamäti (súčasne ju vytvárajúc) biografické texty. Spoločenská požiadavka na napísanie Štúrovho životopisu tak bezprostredne súvisí s inštitucionalizáciou historickej pamäti: životopis ako dokumentárne verný obraz života a autentické svedectvo o živote predmetnej osobnosti sleduje funkčné hľadisko biografie ako typu historiografie, ktorá má fungovať ako autorizovaný nástroj pamäti.⁹

Do 8. čísla *Sokola*, v rubrike Výlety po Tatrách, zaradil redaktor Pavol Dobšinský list Leopolda Branislava Abafiho z 3. mája 1860, v ktorom pisateľ nadviazal na Dobšinského podnet zorganizovať finančnú zbierku na postavenie pomníka Ľudovítovi Štúrovi. Pisateľ vyzdvihol tento zámer a pripojil vlastný návrh, ako zvečniť Štúrovu pamiatku aj iným spôsobom, než len postavením hmotného pamätníka: „Brat môj drahý! mimo kovového pomníka zvečnime aj na iný spôsob pamiatku rázuplného muža, hodného Slováka, geniálneho Slovana!“ Navrhol nechať vypracovať drámu alebo prózu („povešť“), ktoré by „ducha, čistokresťanský ráz (charakter) a blahodárnu účinnosť Ľudevíta Štúra jak na poli písemníctva a národného pôsobenia, tak i v súkromnom jeho živote znázornili a vyobrazili“.

8 LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007, s. 100 – 101.

9 LACHMANN, Renate: *Memoria fantastika*. Praha : Hermann & synové, 2002, s. 179.

Svoj návrh zdôvodnil Leopold Abafi potrebou šíriť Štúrovo posolstvo všetkým tým, ktorí nemali možnosť poznať túto osobnosť a jej názory osobne: „Koľko je takých, ktorí nemohúc byť poslucháčmi jeho, nemohúc jeho osobu a náuku dokonalejšie a bližšie poznať, neobznámili sa dostatočne s myšlienkou, ktorá nášho Ludevíta oduševňovala – s presvedčenosťou, ktorá útroby jeho prenikala – so zbožnými náhľadmi, ktoré ho i nás tešievali, blažievali – s veľikým duchom, ktorí i jeho samého nad všednosť pozdvihoval i iných z mizerného chlebarstva mohútne vytrhnúc na úslnie vznešenejších myšlienok, v obzor velebných ideí, v svet čistého, nebeského duchoživota povznášal!“ „Osobnosť Štúrova a jeho významný pre Slovenstvo život, jeho duch a účinnosť“ si podľa pisateľa zaslúžia, „aby sa viacej jednotlivcov o takýto dôstojný spis pokúsilo“.¹⁰

K Abafiho listu pripojil redaktor rozsiahlejší komentár. Reflektoval v ňom obe roviny príspevku: koncept náhrobku a jeho financovania aj koncept „nehmotného“ pomníka. Abafiho podnet na napísanie drámy alebo prózy rozšíril o životopis a z kompetencie redaktora a spravovateľa finančnej zbierky na Štúrov pamätník konkretizoval podmienky peňažnej odmeny a jej výšku: „Neváhame teda týmto vypísať odmenu pre toho spisovateľa, ktorý nám pamiatku Ludevíta Štúra najprimeranejším spisom zveční. Môže to byť alebo dráma alebo povesť, tak vyvedené, ako sa vyšej narádzajú [t. j. v Abafiho texte – pozn. JP], alebo konečne životopis. Životopis ten ale má úplne predstaviť Štúra tak účinného, tak dôležitého pre náš národ aký v skutku bol. Pretstaviť nám teda má obširne a dôkladne jeho

10 Všetky citáty: ROVINOV, Branko A. [ABAFI, Leopold Branislav]: Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66 – 67.

celý život, jeho účinkovanie, ráz a ducha; predstaviť ako učiteľa, spisovateľa, journalistu, politika, a vo všetkom ako kriesiteľa národa. Odmeny ustanovujeme nasledovne: Za najlepšie dráma lebo povest' v smyslu hore udanom 50 zl. r. č. Za najdôkladnejší a najlepší životopis Lud. Štúra ale 100 zl. r. č.“¹¹

Nápad na postavenie pomníka, ktorý by bol financovaný z verejnej zbierky, odmietol v 11. čísle *Sokola* S. H. ako „šperkovanie dľa módy ubohej našej matky Slávy prsia mŕtvymi výrobky umeleckej ruky, na útraty jej ubitých synov“. Navrhol vytvoriť Štúrovi taký pamätník, ktorý by vyjadril veľkosť tejto osobnosti zodpovedajúcim spôsobom. Kritérium prostriedku, ktorý by podľa pisateľa mal byť adekvátny Štúrovým hodnotovým preferenciám, vyvodil S. H. zo Štúrovho konceptu umení, prezentovaného v prednáškach o poézii slovanskej: „Historia dľa učenia muža toho, ktorému strojíme večnú v našom národe zachovať pamiatku, je nie smes príhod a náruživostí, ale opravdivý vzostup zdokonalovania ľudského plemena. Jestliže tedy k jeho úcte volíme niečo podniknúť, nech to bude hodnô ducha jeho. Egypčan hotovil obelisky, Rék a Riman sochy. V tom duchu zavŕšil Kanova [sic!] veku tohto umelecký výtvor. Národy predošlé tvorili z hrudy kameňa podobizne života, a čo život nepostačoval, to skladali v sochy na pamiatku svojich nevyčerpaných túžeb; my skladajúc ducha historie, z pravej podobizne máme vytvoriť dokonalý život. Tamtým bol kameň, nám má a musí byť sám človek predmetom. Hlbokosť duše národa slovanského požaduje predmety živé pre nevyčerpatelnú silu svojho povolania a svojej činnos-

11 [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67 – 68.

ti; a majúc započat tam kde iní dokonali, povinnosť naša je dlátkom kresťanskej vzdelanosti šlechtit srdce a ozdobovať ducha.“ Hodnotová hierarchizácia jednotlivých typov pamätníkov, kde kamenný náhrobok, resp. socha mali reprezentovať klasické umenie, a literárny text germánsko-romantické umenie, viedla S. H. k záveru, že takéto prostriedky úcty (nosiče pamäte) nemôžu zodpovedať Štúrovmu naturelu. Za jediný vhodný prostriedok označil „obeť na oššastenie tých, ktorí nadovšetko našej podpory potrebujú“, lebo len tento spôsob je v súlade s „duchom muža, ktorého osláviť v živote národa si prajeme“. Finančné prostriedky, ktoré vyzbierala redakcia *Sokola*, preto navrhol použiť v prospech rozvoja „živototvornej mládeže“ – na založenie štipendijného fondu „Blahodaru Ludevíta Štúra“. Zdôvodnil to takto: „Mládež naša, ktorú Ludevít tak hlboko miloval a ktorá v boji s núdzou do rúk upadne kupeckých, je opravdový a jediný pomník, nímž osláviť máme pamiatku zvečnelého. Tú šlechtit a k láske nad stratou tolikých detí rozžalostenej matky Slávy viesť, je najprvšia povinnosť naša!“

V komentári k listu Pavol Dobšinský zdôraznil, že aj zámerom redakcie je viac duchovne ako hmotne si ctit Štúrovu pamiatku, čoho výrazom je práve vypísanie odmeny za najlepší jeho životopis. Postavenie pomníka preto ponecháva „budúcne výboru“ a pripomína, že na tento typ činnosti by bola vhodnejšou kuratelou ako jeho redakcia kultúrno-spoločenská ustanovizeň.¹²

Citované príspevky sú zaujímavé z dvoch aspektov. Jednak ukazujú, ako pôvodne živelná myšlienka vydat spomienkový text venovaný Štúrovi na uctenie si jeho

12 [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 11, s. 94; č. 19, s. 162 – 163.

pamiatky a posilnenie kolektívnej pamäti v prvom ročníku *Sokola* prispela k úvahám o založení kultúrnej ustanovizne (neskoršej Matice slovenskej), jednak v kontexte dobových literárnych obrazov Štúra sú príznačné formálne vlastnosti týchto príspevkov, poukazujúce na zhodný spôsob zobrazenia a základnú paradigmu, ktorá je typická aj pre ďalšie typy dobových textov, predovšetkým memoárových.

Požiadavka na napísanie Štúrovho životopisu bola od začiatku šesťdesiatych rokov verejne známa, počítalo sa s ňou ako s udalosťou, ktorá sa skôr či neskôr stane skutočnosťou. Povedomie o jej budúcom uskutočnení odráža napr. memoárový text Viliama Paulinyho-Tótha *Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka*, kde slúži ako spojovací motív medzi úvodom a vlastnou spomienkovou naráciou: „Ostatne ponechajme podobné úvahy o historickom javení Štúrovom v rozvoji uhorského slovenstva, jeho budúcemu životopiscovi: teraz už bez ďalších odchylok pristúpim k predmetu svojej besiedky.“ Obsahom oných úvah o historickej funkcii Štúra, ktoré autor s rečníckou ľahkosťou nazýva „odchýlkou“ od prerozprávania udalostí od 29. do 31. mája 1848 (Štúrov pobyt v Jablonovom a prechod cez uhorskú hranicu na rakúsku stranu monarchie v sprievode Jána Galbavého), je reflexia spoločensko-politických aktivít tejto generácie cez Žiadosti slovenského národa k podpísaniu memoranda, ktoré autor ukončil kondenzovaným obrazom Štúra ako epochálneho „dejatela“. Paulinyho obraz je postavený na spôsobe argumentácie, ktorá akcentuje prvenstvá Štúrovho pôsobenia („velepreslávený prvý národný kriesiteľ“, „on prvý obrátil svoj zreteľ na ľud“, „prvý udrel na životnú stru-

nu národa“¹³ atď.). Absolutizácia pôsobenia Štúra ako „zakladateľa“, bez ohľadu na činnosť iných národovcov v uvedených oblastiach národného života, je v súlade so všeobecnou tendenciou autora pracovať s historickým a dokumentárnym materiálom „ako romantik“¹⁴ aj prejavom idealizujúceho prístupu k interpretácii Štúrovho pôsobenia a kultúrno-spoločenského významu, ktorý postupne nadobudol až mýtizujúce polohy. Ponad rámec naratívnych stratégií je funkciou takéhoto postupu kreovanie obrazu, ktorý má na recipientov pôsobiť tak, aby v žiaducom smere upevnil ich kolektívnu pamäť (napriek väčšiemu rozsahu nezaškodí odcitovať ho celý): „Ludovít Štúr je zvláštni, epochu tvoriaci zjav v histórii národa slovenského; on prvý oprátil svoj zreteľ na ľud, dobre vediac, že čoby tych národne upovedomelých Slovákov medzi kňazstvom a učiteľstvom hneď trebas dve tisíc bolo (a isté je, že jich r. 1843 všetkých do hromady ani 50 nebolo), že je to všetko ešte primálo k vydobytiu národných práv pre krivdený národ, a že táto skrovná intelligencia národa bez veľkej massy ľudu neni dostatočným faktorom pri politických borbách. A preto on aj prvý udrel na životniu strunu národa, keď si za úkol svojho dejstvovania národnie prebúdzanie ľudu vytknul, a týmto cieľom, miesto cirkevnej, na Slovensku len evanjelickému ľudu srozumiteľnej češtiny – do nejžto sa ale spisovná česká reč s postupom literárneho rozvoju vždy viac a viac vzda-

13 Všetky citáty PAULINY-TÓTH, Viliam: Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka. In: *Besiedky Viliama Pauliny-Tótha*. Sväzok IV. V Skalici, Tlačou a nákladom Jozefa Škarniela, 1870, s. 134, 135, 132.

14 ČEPAN, Oskár: Próza Viliama Pauliny-Tótha. In: PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 256 – 257.

lovala – pri spoluúčinkovaní našich slavných mužov, Hodži a Hurbana, strednie, vo Zvolene, Novohrade, Honte, Tekove, Turci, Orave a Liptove – s rozličnými menšími rozchyľkami bežné podrečia, za spisovnú reč slovenskú pozdvihnul, – čím výraz daný tej zásade, že osveta z bratského ohnišťa môže síce krásneho svetla poskytnúť intelligencii národa, má-li sa ale stať majetkom celého národa: nutno jej mať korene vo vlastnom ľudu, čo je u nás len rečou veškerého ľudu dostupnou možné; – krom toho ale, čo je nie menej vážné, epochálnym skutkom pozdviženia slovenskej reči na reč spisovnú, pretrhnuté malo byť päťstoročie živorenie slovenského národa, a prekliesnená cesta istému pevnému smeru slovenského človeka v politickom koncerte národov uhorských, čím umožnilo sa nadpradenie driernej politiky národa, jejžto pozdným síce, ale verným odbleskom stal sa liptovský *manifest* a turčianske *memorandum*. A mládež so zápalom svätého nadšenia išla za svojim prvým národným kriesiteľom, zahoriac za vidiny ním jej zvestované; keď odrástla a na prkná činného života vystúpila, verne apoštolovala medzi svojim ľudom, a keď prišla doba skutkov a obetí, dala svetu skvelé dôkazy toho, že hotová je žiť, a treba-li i mrieť za blaho slobodu a slávu slovenského národa.“¹⁵

Kľúčovým v Paulinyho obraze Štúra je poslanie „národného prebúdzania ľudu“. Autor ho prezentuje ako naplnené (vdďaka „pozdvihnutiu slovenskej reči na reč spisovnú“), pričom Štúrovo pozitívne „dejstvovanie“ neobmedzuje na pôsobenie v aktuálnom historickom čase počas Štúrovho života. Zohľadňuje jeho širšiu per-

15 PAULINY-TÓTH, Viliam: Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpisov z priateľovho denníka. In: *Besiedky Viliama Pauliny-Tótha*. Sväzok IV. V Skalici, Tlačou a nákladom Jozefa Škarnicla, 1870, s. 132 – 133; zvýr. VPT.

spektívu, ktorú stvárňuje v konvenčnom modeli smerovania od „päťstoročného živorenia“ cez „prebudenie“ národa k jeho lepšej budúcnosti. Zárukou perspektívneho napredovania v „kliesnení“ cesty národnému životu po Štúrovej smrti je podľa Paulinyho-Tótha mládež. Rovnako píše v Štúrovom životopise Jozef Miloslav Hurban: „On obetoval sa celý mládeži a Boh túto obeť jeho prijal, aniž je v našom pokolení kto, koho tak ctíla by mládež naša ako Štúra.“¹⁶

So spojením Štúr – mládež slovenská ako určujúcim pre pochopenie a následne zobrazenie Štúrovej osobnosti a jej významu intencionálne pracoval už S. H. v citovanom liste, ktorý akcentoval Štúrovo ciele usmerňovanie mladšej generácie potenciálu národa. O desať rokov neskôr Viliam Pauliny-Tóth do svojho obrazu zapracoval aj reflexiu (projekciu) aktuálneho stavu (po Štúrovej smrti), ktorý podľa neho svedčí o tom, že symbolické odovzdanie štafety bolo úspešné: mládež, ktorá nasledovala svojho „národného kriesiteľa“, dorástla a sama teraz „apoštoluje medzi svojím ľudom“.

Obraz Štúra-učiteľa je základným konštitutívnym prvkom v dobovej reči o tejto osobnosti už z celkom prirodzeného dôvodu, že spomienkové texty, v ktorých Ludovít Štúr vystupuje či už ako hlavný aktér, alebo ako jeden z reflektovaných subjektov, písali prevažne Štúrovi priami žiaci alebo takí, ktorí sa za jeho žiakov považovali sprostredkovane či symbolicky. Toto rozvrstvenie na základe osobného vzťahu k Štúrovi sa v reálnom životnom svete prenáša aj do základných okruhov zobrazenia Štúra ako učiteľa v jeho primárnom vecnom význame (reflexia Štúra-pedagóga) a tiež

16 HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 24.

v prenesených významoch, kde nadobúda výrazné kultúrne a náboženské konotácie. Ludovít Štúr je tu vnímaný ako zvestovateľ, (národný) kriesiteľ, a následne „objekty“ jeho pôsobenia – či už žiaci, ktorých vyučoval, alebo v prenesenom význame tí, ktorí nasledovali jeho učenie – sú označení ako jeho apoštoli.

Na základe tejto paradigmy sa v dobovej reči druhej polovice 19. storočia postupne vyprofilovalo označenie celej generácie, ktorá bola ovplyvnená Štúrovým pôsobením, ako „školy Štúrovej“. Tento termín v publikovanom texte zarezonoval po prvýkrát v roku 1862 v autobiografických spomienkach Jána Kalinčiaka, ktorý prostredníctvom neho označil svojich spolužiakov.¹⁷ Z autobiografických spomienok Daniela Maróthyho, publikovaných o desať rokov neskôr, už môžeme odčítať významové rozvrstvenie tohto označenia: „škola Štúrova“ tu vystupuje vo význame študentov bratislavského lýcea, Štúrových priamych poslucháčov, katedry reči a literatúry slovenskej a „ostatkami školy Štúrovej“ označil Daniel Maróthy študentov, ktorí na bratislavskom lýceu zostali aj po Štúrovom zosadení, a v prenesenom význame celú svoju generáciu.¹⁸ Napokon v roku 1890 zásluhou Jaroslava Vlčeka vstúpilo toto spojenie do dejín slovenskej literatúry ako literárnohistorický termín označujúci na takmer ďalších sto rokov slovenský romantizmus.

17 Ján Kalinčiak. Obrázok životopisný. In: *Lipa. Národný zábavník vydal Josef Viktorin II.* Pešť 1862, s. 116.

18 Pozri VRAHOBOR [MARÓTHY, Daniel]: Rozpomienky na dni peknej mladosti. In: *Orol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie.* Turč. Sv. Martin, 28. februára 1873, roč. IV, č. 2, s. 39 – 42; č. 3, s. 53 – 56; č. 4, s. 78 – 80.

Hoci by sa na základe genézy pojmu „škola Štúrova“ v dobových reflexiách¹⁹ mohlo zdať, že novozákonný obraz Ježiša a jeho apoštolov je odvodený od denotatívneho označenia vecného vzťahu medzi Štúrom a jeho žiakmi na bratislavskom lýceu, táto súslednosť neplatí. Kristologická paradigma zobrazujúca Štúra ako Učiteľa je v tlačенých textoch staršia. Leopold Abafi označil Dobšinského návrh na postavenie pamätníka venovaného Štúrovi za úder „v skutku na životnú strunu našich srdc. Dobře vieme zvlášte **my zvečnelého učedníci**, čo sme mali v Štúrovi, koho sme v ňom utratili; dobre vie i celô Slovensko, čo on bol ubiedenému národu nášmu; dobre zná i celô Slovanstvo ducha jeho velikánskeho, srdce jeho všemilujúce, spisy jeho významu všeslovanského, zásady jeho čistokresťanské, zbožné! Hoden, áno, úplne je on hoden, aby sme zvečnili i názorne pamiatku jeho; v našich srdciach, v našom národnom živote ona i tak svečnená je a neumenšená trvá a trvať bude až po veky.“²⁰ V tejto paradigme Pavol Dobšinský odpovedá: „Konečnô slovo tedy len k Vám máme spisovatelia a národovci slovenskí a nadovšetko k Vám **učedníci nášho Ľudevíta**: jedni nelutujte prácu, druhí obeť malé len a chatrné, z nich zrastie obeť pekná, dôstojná i muža, **posvecenca** a priateľa nášho, ktorý chce a má pamiatku svojich slávnych posvecencov vždy hodne svetiť a hlásať!“²¹ Pre dobové písanie je príznačné, že autori skôr (frek-

19 Bližšie PÁCALOVÁ, Jana: Zrodienie legendy: medzi Hurbanom a Vlčekom. In: *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222 – 237; č. 4, s. 265 – 291.

20 ROVINOV, Branko A. [ABAFI, Leopold Branislav]: Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66 – 67; zvýr. JP.

21 [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67 – 68; zvýr. JP.

ventovanejšie) než Štúra označujú v tejto paradigme sami seba, ako máme možnosť vidieť aj v citovaných ukážkach. Tento spôsob zobrazenia je prejavom apelaatívnej funkcie textov, ktorých autori sa snažili pôsobiť na vytváranie kolektívnej pamäti, a tým na upevňovanie národnej identity. Jedným z najdôležitejších prostriedkov v tomto procese bol obraz Štúra kanonizovaný do podoby, ktorá mala byť želaným obsahom kolektívnej pamäti.

Exemplárnym príkladom textu, ktorý sa v sedemdesiatych rokoch podieľal na konštituovaní „obrazu o autorite“ Štúra ako učiteľa romantickej generácie a vôbec učiteľa národa (a prostredníctvom neho o obsahu toho, čo a aký tento národ je), sú Maróthyho *Rozpomienky na dni peknej mladosti*. Z hľadiska spôsobu konštituovania Štúrovho obrazu predstavuje táto próza hraničný text, v ktorom sú prostriedky jeho zobrazenia redukované na artikulovanie mimotextovej skutočnosti. Kým Viliam Pauliny-Tóth v citovanej próze formuloval význam tejto osobnosti explicitne (priamou definíciou),²² pričom jej kondenzovanú charakteristiku z úvodu doplnil vo vlastnej spomienkovej narácii stvárnením vybranej životnej epizódy (nepriamou prezentáciou),²³ v Maróthyho rozprávaní Ludovít Štúr ako postava v podstate ani nie je prítomný. Rozprávač tu neposkytuje údaje, ktoré by generovali Štúra ako postavu, zastrešuje ju výlučne menom v rámcových častiach textu. Vo vlastnej spomienkovej narácii Ludovít Štúr nevystupuje. Autobiografické rozprávanie sa sústreďuje na autorovo bratislavské obdobie a užšie

22 Podľa RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith: *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2002, s. 67 – 68.

23 Podľa RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith: *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2002, s. 68-73.

je jeho subjektom Viliam Pauliny-Tóth. Ľudovít Štúr, ktorý v tematizovanom období už nepôsobil na katedre, je v texte prítomný sprostredkované, cez atmosféru na lýceu, a predovšetkým cez reflexiu myšlienkového kvasu, ktorý vyvolal v mladej generácii. Vo vlastnom spomienkovom texte môžeme hovoriť skôr o jeho latentnom obraze. Maróthyho próza je príkladom toho, že začiatkom sedemdesiatych rokov figuroval Ľudovít Štúr vo vedomí a v tvorbe súčasníkov ako pojem bez toho, aby bol v texte stvárnený v určitom obraze, opise či narácii. Už samotné meno bolo pojmom, ktorý dostatočujúco reprezentoval osobnosť a zastupoval ju bez exemplifikácie a charakterizácie, rovnako ako v textoch romantikov významné osobnosti slovanského sveta, ako (napríklad) Puškin, Máchá, Stanko Vraz a ďalší, do panteónu ktorých situoval Štúra Jozef Miloslav Hurban v jeho biografii.²⁴

Napriek tomu, že Ľudovít Štúr v *Rozpomienkach na dni peknej mladosti* nefiguruje ako postava, v rámcových častiach text implikuje jeho obraz spojenie „škola Štúrova“. Na primárny, vecný význam tohto spojenia, ktorý súvisí so spomienkovou rovinou autobiografického žánru, navrstvil autor odvodený význam, aktualizujúci národnoobrodenecký naratív svojich spomienok: v úvode sa obracia na čitateľa so zámerom „povedať, čo rozumie pod ‚ostatkami‘ školy Štúrovej“ (čiže navigovať dobového čitateľa na „správne“ dešifrovanie sekundárneho významu textu vedeného ponad autobiografickú naráciu), a text uzatvára podpisom kombinujúcim jeho romantický pseudonym s prídomkom, v ktorom sa deleguje ako člen skupiny, na ktorú apeluje a ktorej text adresuje („Vrahobor, spolučlen ‚ostat-

24 Pozri záver.

kov školy Štúrovej“). Oslovuje „vrstovníkov a bratov svojich lúbezných“ (teda v konkurencii ozývania sa mladších hlasov – neskorších predstaviteľov realizmu – ostatných zo „svojej“ generácie), odvolávajúc sa na „spoločnú skúsenosť“ a „generačnú príslušnosť“. Vypovedá v prvej osobe, no nemožno prehliadnúť autorskú štylizáciu do funkcie „úst“, ktoré hovoria za preživších príslušníkov romantickej generácie, metonymicky vyjadrených spojením „ostatky školy Štúrovej“.

Pre väčšinu spomienkových textov súčasníkov platí, že narácia sa nesústreďuje primárne na Štúra a že priestor, ktorý mu je venovaný, je skromný. Tematicky sa rozprávania viažu prevažne k Štúrovmu pôsobeniu na bratislavskom lýceu. Modelovým príkladom môže byť Paulinyho *Škola a život*, kde vystupuje ako epizodná postava: „Hurá, nech žije Ludovít!“ ozvalo sa naraz z dvadsať hrdiel. „Sláva mu, sláva!“ bo vo dverách ocitla sa krásna mužská postava, ktorej jasné oko s výrazom otcovskej radosti hľadelo po nádejnej mládeži, kvetu to mladého Slovenska. I Ludovít Štúr totižto, pocítil bol posledný tohoročný spevokol šuhajov požonských svojou nimi vítanou prítomnosťou. Prišiel aj on rozveseliť sa, potešiť a odobrať sa od svojich milovaných vychovancov.“ Podobne ako Maróthyho autobiografický rozprávač, aj rozprávač Paulinyho-Tótha vypovedá o Štúrovi zástupne, za všetkých účastníkov stretnutia, a súčasne za všetkých súčasníkov, čítajúcich jeho text: „Ludovít náš bol vtedy pól života slovenského, okolo ktorého točil sa celý ten úzky, malý, no krásny svet tatranský. Bol nám všetkým. Bol spisovateľ, politik, kňaz, profesor, redaktor, bol vychovávateľ, bol brat, bol otec, bol ideál mládeže slovenskej. Neznal on rozdielov kmeňových, ani rozdielov náboženských, a mladík, ktorý v Požoni študoval, či bol Slováč, či Čech, či

Srb, či Chorvát blaženým cítil sa v jeho prítomnosti, bo v Štúrovi mohol obdivovať opravdivého *Slovana* a kresťana. Čo Ľudovít Štúr bol svojmu národu, čo on vykonal, koľko spiacich prebudil, chladných ohrial a slabých utužil, s akými prekážkami potýkal sa nezdolným duchom, to vieme všetci, ktorí poznáme jeho život.“²⁵ V tejto figúre je zdanlivo kolektívny subjekt väčším garantom výpovede ako individuálny rozprávač, preto ju autori vo svojich naráciách uprednostňujú.

Pre pasáže, kde figuruje postava Štúra, sú základným prostriedkom jeho opisu motívy pohľadu, zraku, resp. oka, odkazujúce na psychický (duševný) rozmer. Irena Malec, odvolávajúc sa na F. X. Šaldu, upozorňuje, že v romantickej tvorbe fungujú oči nielen ako jeden z vonkajších telesných zmyslov, ale aj ako „vnútorné oko“, „tvŕčící orgán duševní“ s jeho „mentálnym“ videním a mystickými, prorockými víziami.²⁶ Vzhľadom na žánrovú povahu sledovaných textov v nich druhá významová rovina nie je natolko akcentovaná ako v poézii slovenských romantikov. V obraze Štúra plnia uvedené motívy okrem opisnej hlavne funkciu mravného identifikátora. Pars pro toto zastupujú jeho povahu, charakter a temperament (v citáte vyššie „jasné oko“) aj aktuálnu náladu a jej zmeny: „Aj Ľudovít okriak tuná, rozveselil sa. Zraky jeho milo žiarili, keď mu šuhajci zanôtili jeho milú pieseň.“²⁷ Charakterizačnú funkciu

25 PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 118. (Pôvodne *Černokňažník*, 1862.)

26 MALEC, Irena: „Duchovné telo“ romantických postáv (Interpretácia motívov telesnosti v poézii S. Chalupku, J. Kráľa, J. Bottu, A. Sládkoviča, S. B. Hroboňa). In: *Slovenská literatúra*, roč. 50, 2003, č. 3, s. 210.

27 PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 118.

pri zobrazení Štúra plnia oči a pohľad v Hurbanovej autobiografickej próze *Zaviate, ale nezabudnuté listie*: „Vchádzajúci jej pod bránu školného stavení potkal jinoch zrostu štíhleho, oka i ve večerní době se blýskajícího“²⁸ a tiež v Štúrovom životopise: „Pekný, strunovitý, štíhly, vysoký mladoň slovenský s čiernymi, oheň zohrievajúci sypúcimi očima.“²⁹

Na rozdiel od Paulinyho prózy *Škola život* je Hurbanov portrét Štúra v próze *Zaviate, ale nezabudnuté listie* plastickejší. Sústreďuje sa na osobnostné a charakterové črty, stvárnené prostriedkami nepriamej prezentácie. Základnou charakteristikou Štúrovej osobnosti sú v tomto Hurbanovom texte komunikačné schopnosti: výrečnosť („Ludovít výrečný“, „krasořečnost Ludovíta hýbala skrovnými číši vína“, „Ludovít však zastaviv prudkého kroku při něm vpustil se do rozmluvy, jenž lakonicky vypadla“), formulačné a interpretačno-argumentačné schopnosti a ich sugestívny vplyv na poslucháčov: „Ludevít uchvacoval proudem řeči své duši Milanovu a Záborského. Představění a vyobrazení sobce, jakového Mickiewicz v řečené odě do Mladošci tak mistrně nakreslil, zvýšil a potenciroval Ludevít svou zpanilorečností tak, že duše mladých jeho poslucháčuv ouplně sobě zošklivily tento podlý Egoism.“³⁰ (Podobne píše Jozef Miloslav Hurban v životopise: „Hlas jeho bol zvonovitý, prenikavý, jednak

28 [HURBAN, Jozef Miloslav]: *Zaváté ale nezapomenuté listí*. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 6.

29 HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 51.

30 Všetky citáty: [HURBAN, Jozef Miloslav]: *Zaváté ale nezapomenuté listí*. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 10, 7, 8.

ku spevu, jednak k rečneniu, jednak k hrozbe ustrojenuj. “)³¹ Oproti nim stojí rovnako dobre rozvinutá schopnosť načúvať druhým a pozorne ich počúvať: „A Ludevít jsa ešte na lůžku ranním nasláchal čtoucího Milana verše o sobci“³² a s ňou súvisiace nadanie múdro viesť, podporovať a taktne upozorňovať na nedostatky: „Radostí nebeskou hořela tvář jeho, když u Ludevíta báseň svou četl, a po přečtení čekal, co Ludevít řekne. Náhoda byla arci, že na moudrého soudce přišel, který znal duševní tuto stránku jinocha; kdo ví zajisté, jakovou by prudké letory Milan byt ránu pocítil, kdyby katonský soudce stavení toto jeho útěchy a nádeje byl nepřiměřeností soudu zbořil. Ludevít se těšil a radost svou patrně vyjevil; nadřknuv některé poklesky, dal nádeji Milanovi, že bude-li i dále pracovat, na vysoký stupeň to Přivesti bude moci, a Slovensko na něm statného syna sobě vychová.“³³ Obraz Štúra v tomto texte zatiaľ nie je zahľtený nánosmi fráz a vzletných štylizácií, významovo temer vyprázdnených floskulí, ktoré čítame v mladších textoch. Snáď preto, že v centre autorovej pozornosti stojí vyobrazenie jeho vnútornej premeny, v ktorej síce Ludovít Štúr plní iniciačnú funkciu – tá je z textu dostatočne zrejmá – no nie je to primárne obraz Štúra, o ktorý Hurbanovi ide.

Spomienkovú prózu *Zavíate, ale nezabudnuté listie* koncipuje Jozef Miloslav Hurban ako denníkové zázna-

31 HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 51.

32 [HURBAN, Jozef Miloslav]: *Zaváté ale nezapomenuté listí*. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 9.

33 [HURBAN, Jozef Miloslav]: *Zaváté ale nezapomenuté listí*. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 7.

my publikované s výrazným časovým odstupom od prežitých udalostí.³⁴ Autobiografická narácia je situovaná do druhej polovice tridsiatych rokov, od jari 1835, keď sa Jozef Miloslav Hurban na Štúrov podnet stal členom Spoločnosti učencov reči a literatúry československej, do leta roku 1838, keď uskutočnil prvú väčšiu cestu po Slovensku. Z hľadiska rámcového tematického vymedzenia predstavuje modelový autobiografický text:³⁵ jadrom je Hurbanova vnútorná premena, národné prebudenie, kde iniciátorom obrodného procesu subjektu narácie je stretnutie so Štúrom. Hlavný protagonista – študent Milan – je autobiografickou štylizáciou autora. Motív osirenia³⁶ je pre charakteristiku protagonistu a významové kontexty prózy, predovšetkým funkciu Štúra v živote Milana/Hurbana, kľúčový. Vykreslený je ako dôvod protagonistovho neuspokojivého duševného rozpoloženia – večnej tmy, uzavretosti a sklúčenia. Strata rodičov sa nespája s hmotným nedostatkom ani s inými dôsledkami v priestore fyzického sveta, ale obmedzuje sa na duchovnú ujmu. Rozprávač ju reflektuje ako ujmu jednotlivca, cez ktorú je zasiahnutá celá spoločnosť. Milana, „Slováka rozeného“, charakterizuje nemilý a nepriaznivý osud, totiž v dôsledku osirenia

34 Nevieme, kedy presne bol text napísaný, no interval medzi časom jeho publikovania a časom, ku ktorému sa viaže spomienkové rozprávanie, je 28 rokov – teda toľko, ako v prípade Maróthyho *Rozpomienok na dni peknej mladosti*.

35 „autobiografie se zaměřuje na body obratu vlastní existence, které jsou však dány nejen vnějšími nárazy ‚velkých dějin‘ (makrosvěta), ale především vnitřní proměnou subjektu, jeho zráním, zvraty v mikrosvětě. Body obratu hledá autobiografie v časoprostoru příznakových fází života, často v mládí a na prahu dospelosti“ (MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 29).

36 Hurban stratil oboch rodičov ako študent.

nedostatok „přiměřeného vychování“. Primeraným duchovným vedením rozumie autor upevňovanie národného povedomia. Osirelosť teda chápe predovšetkým v prenesenom význame ako stratu autority, ktorá by dieťa vhodne usmernila v otázkach národného povedomia. Hurbanov koncept rodiny ako základnej bunky národného života, v ktorej dorastá budúca generácia národne uvedomelých jedincov, predpokladá národne uvedomelých rodičov, ktorí v tomto duchu vychovávajú ďalšiu generáciu a v otázkach „národnej výchovy“ sú pre ňu autoritou. Preto je Milan „dvojnásobná sirota; sirota zbavená otců duchovních, institutův a dobrých o ducha jednotlivých mladíkův svědomitě pečujících vůdcův, sirota – zbavená rodičův, aniž by byli mohli svou pečlivostí aspoň poněkud vynahradiť to, na čem vůbec schází vychování našemu národnímu“. Rovnako je zobrazený národ, ktorý je bez duchovných vodcov: „Slovenští synkové v Uhřích jsou sirotky upustěné.“³⁷

Zdrojom protagonistovho nepokoja sú pochybnosti o správnosti vlastného smerovania. „V samu protimluvu“ a do „pravého nihilismu“ upadal Milan pod vplyvom profesora filozofie Michala Greguša. Pôsobenie tohto pedagóga na Milanovho „ducha jinošského“ je vykreslené z perspektívy rozprávača, ktorý ho reflektuje poučene: poukazuje na Gregušovu zhubnú „uchvátenosť nákazou maďarománie“ ako najväčšiu chybu učiteľa, ktorému bola zverená slovenská mládež. Pre Hurbana je kritika Gregušových názorov a ich vplyvu na protagonistu priestorom na artikuláciu základných téz štúrovsko-hurbanovského filozofického konceptu. V takto vymedzenom priestore zdrojov osobných útrap

37 Všetky citáty [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listí. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 6.

z neuspokojivého stavu objektívnej skutočnosti vstupuje do života protagonistu Ludovít Štúr a ďalšie Hurbanovo rozprávanie je šťastným príbehom o individuálnom prebudení k národnému povedomiu. Na príklade Milana predstavil Jozef Miloslav Hurban konkrétne „šteble vyviňovania ducha národného“.³⁸ *Zaviate, ale nezabudnuté lístie* možno prečítať ako ódu na túto ústrednú tému národného obrodzenia, ódu na vnútornú premenu subjektu smerom k národnému precitnutiu. Význam Ludovíta Štúra pre zasiahnutý subjekt (Milana) je nespochybniteľný – takéto svedectvo ponúka Jozef Miloslav Hurban.

Svojím textom však autor ašpiroval vyššie než len na tento plán výpovede. Jeho rámcová časť (záver) akcentuje didaktickú funkciu, ktorá je príznačná pre autobiografický žáner v širšom zmysle.³⁹ Autor to dosiahol využitím rovnakého kompozičného prostriedku ako Viliam Pauliny-Tóth a Daniel Maróthy, prostredníctvom rámca k narácii. K nej pripojil appendix zdôvodňujúci cieľ periodika, ktoré jeho text prinieslo, a predstavu o jeho čitateľoch: „Myslím pak, že v těchto několika obrazích vyvinování se ducha našeho národního, duše vlastenská zábavu nalezne; nebo již můžeme i od našich tatranských a podunajských sester očekávat mysl takovou, která i ve zjevích ducha národního potěšení a zábavu nalezne. Dle pochopův našich Sokol není, aniž má býti časopis lahodící nevlasteneckých, a na německé pamlsky – zábavy bez vyšší idey – přivyknutým žádostem, ale má on býti ušlechtilou zábavou všem vlastenkám a vlastencům našim – k vyššímu životu

38 Termín použil Jozef Miloslav Hurban v stati *Slovensko a jeho život literárny*.

39 Porov. MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 29.

duchovno-národnému procitlým i procitujícím. V tomto smyslu vydávame Sokola; z tohto stanoviska má on považovaný býti.“⁴⁰ Bez tohto apendixu by sme mohli Hurbanov text prečítať ako romanticky štylizované autobiografické spomienky na autorove mladé roky, jeho duchovné obrodzenie a prvé plody národného prebudenia, v kontexte ktorých prináša svedectvo o Ľudovítovi Štúrovi. Rozprávačská stratifikácia však nie je náhodná, cielene ju modelujú vonkajšie faktory. Hoci text je rozsahovo nevelký a dejová línia je minimalizovaná na hranicu sujetovosti, odкрýva paradigmu výchovného románu, ktorá je primárnym Hurbanovým cieľom. Na príklade protagonistu chce autor upriamiť pozornosť na potrebu duchovnej a vlasteneckej kultivácie mladej generácie. V pomyselnnej konkurencii faktu a fikcie má však autobiografické svedectvo väčšiu výpovednú hodnotu ako „vymyslený“ príbeh. Apendixom k autobiografickému rozprávaniu autor cielene aktualizuje svoju skúsenosť: *Zaviate, ale nezabudnuté listie* má byť exemplárne pozitívnym svedectvom o národnom precitaní mladých ľudí v tridsiatych rokoch, ktoré však je potrebné aj na začiatku šesťdesiatych rokov. Plní didakticko-apelačnú funkciu, preto Jozef Miloslav Hurban kladie ťažisko textu na pasáže venované ozrejmovaniu slovanského ducha, povahy vlastenectva, vzťahu k národu, národného povedomia atď. Toto je v jeho ponímaní oná „ušľachtilá zábava“, ktorú má slovenské periodikum priniesť svojim mladým čitateľom. Zrelý autor sa netají dvojitou funkčnou aspiráciou svojho textu: tak ako stretnutie so Štúrom ovplyvnilo ďalšie uvažovanie a smerovanie Milana/Hurbana,

40 [HURBAN, Jozef Miloslav]: *Zavaté ale nezabudnuté listí*. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 2, s. 51.

má ovplyvniť aj to súčasníkov; tak ako Ľudovít Štúr sugestívnosťou svojej osobnosti a verbálneho prejavu zapôsobil na mladého Milana, snaží sa Jozef Miloslav Hurban zapôsobiť na svojho čitateľa: „Národnosť je skvôle svëtoobčanství; ona jest kouzедná řetěz vízící nás k celému človečerstvu, bez ní jest človečerstvo bez skutečností; národnostmi dochází pravdy, poznání sebe, uskutečnění ducha svého.“⁴¹

V životopise Ľudovíta Štúra Jozef Miloslav Hurban v monumentálnej podobe zavřšil, syntetizoval a rozpracoval prístupy, ktoré slovenskí národovci, vrátane autora samotného, rozpracovali od Štúrovej smrti. Tento text sa síce vníma ako záväzný a konštitutívny model výkladu Štúrovho života a diela do roku 1848, no nepočnúa zakladajúci obraz, nakoľko vznikol pod vplyvom toho, ako sa ustalovali spôsoby zobrazenia Štúra v memoárovej a publicistickej spisbe šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia. Zdanlivo exemplárny prípad robí z Hurbanovej biografie skôr to, že ide o notoricky známy text, ktorý sa v konkurencii s inými dobovými výpoveďami súčasníkov presadil vďaka tomu, že bol prijatý ako text inštitucionalizujúci kolektívnu pamäť o Ľudovítovi Štúrovi. V nej sa do súčasnosti zachoval onen fragmentárny, hmľistý, mýtický, emblematický, povrchný a takmer bezobsažný obraz Štúra, viac meno ako obsah, postava v príbehu skôr tušená ako prítomná, figuratívna, rétorická, stelesnená systémom vrstvených, markantne štylisticky príznakových obrazných pomenovaní: „V Ľudovítovi našom je zobrazený celý národ náš. On je ideál mládeže, on miláčik starcov, meno jeho je v najlepších kruhoch národnej spoločnosti slo-

41 [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listí. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 12.

venskej v tej najčistejšej pamiatke. Ďalšie Slovanstvo zná ho čo hviezdu zapadnutú na oblohe, no svietiacu v stranách širého sveta slovanského v mnohočíselných rozpomienkach a tradíciách jeho ducha. [...] Ludovít zostane večne mladým mužom, večne výtvorom peknej mladosti, idealistom bez úhony, muž pritom celý činu, ktorý i keď rozum jeho váhal, ducha sa k činom niesol, ktorého duch národa postavil a dejiny zapíšu ho po boku tých meteoristických veľkých géniov, čo na kratší lebo dlhší čas tu obsluhovali oltáre národnej osvety, poézie, vedy, slobody, ako boli Puškin, Mácha, Stanko Vraz, Michal knieža Obrenović, knieža Danilo, ku ktorým tak blízkym sa byť chcel.“⁴²

Štúdiá vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu Autor a subjekt II. Podoby autorstva a subjektivity v slovenskej literatúre. Kolektívny grantový projekt VEGA 2/0177/13 (2013 – 2015). Vedúci riešiteľ - Mgr. Lubica Schmarcová, PhD.

PRAMENE:

- [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67 – 68.
- [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 11, s. 94.
- [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 19, s. 162 – 163.
- [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listí. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 5 – 11; č. 2, s. 45 – 54.

⁴² HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 21, 24.

- HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959.
- Ján Kalinčiak. Obrázok životopisný. In: *Lipa. Národný zábavník vydal Josef Viktorin II*. Pešť 1862, s. 99 – 130.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka. In: *Besiedky Viliama Pauliny-Tótha*. Sväzok IV. V Skalici, Tlačou a nákladom Jozefa Škarniča, 1870, s. 120 – 170.
- ROVINOV, Branko A. [ABAFI, Leopold Branislav]: Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66 – 67.
- S. H.: [Blahodar L. Štúra pre viedučenčov]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 11, s. 93 – 94.
- VRAHOBOR [MARÓTHY, Daniel]: Rozpomienky na dni peknej mladosti. In: *Orol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turč. Sv. Martin, 28. februára 1873, roč. IV, č. 2, s. 39 – 42; č. 3, s. 53 – 56; č. 4, s. 78 – 80.

LITERATÚRA

- BÉDER, Ján: Poznámky a vysvetlivky. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Obrázky zo života. Výber z realistickej prózy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 302 – 329.
- ČEPAN, Oskár: Próza Viliama Pauliny-Tótha. In: PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 255 – 270.
- CHMEL, Rudolf: Doslov. In: ŠTÚR, Ludovít: *Dielo*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 625 – 657.
- LACHMANN, Renate: *Memoria fantastika*. Praha : Hermann & synové, 2002.
- LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.
- MALEC, Irena: „Duchovné telo“ romantických postáv (Interpretácia motívov telesnosti v poézii S. Chalupku, J. Kráľa, J. Bottu, A. Sládkoviča, S. B. Hroboňa). In: *Slovenská literatúra*, roč. 50, 2003, č. 3, s. 203 – 230.
- MAŤOVČÍK, Gustáv: Kalendárium života a diela Ludovíta Štúra. In: *Biografické štúdie 36*. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2013, s. 175 – 210.

- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004.
- MRÁZ, Andrej: Hurbanov životopis Ludovíta Štúra. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 7 – 16.
- ORMIS, Ján V.: *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 1944.
- ORMIS, Ján V.: Súčasníci o Ludovítovi Štúrovi. In: *Súčasníci o Ludovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 425 – 446.
- ORMIS, Ján V.: Vysvetlivky. In: HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 795 – 947.
- PÁCALOVÁ, Jana: Zrodienie legendy: medzi Hurbanom a Vlčekom. In: *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222 – 237; č. 4, s. 265 – 291.
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith: *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2002.

Z UČITEĽSKEJ PRAXE

PoŠTÚRenie mýtu

(Medzinárodný projekt v rámci lektorátov SJaK)

Projekt bol iniciovaný Lektorátom slovenského jazyka a kultúry pri Belehradskej univerzite a Univerzite v Novom Sade s podporou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Realizoval sa formou súťaže s možnosťou výhry 3 štipendií na 51. ročník letnej školy slovenského jazyka a kultúry SAS v Bratislave. Súťažiaci vypracovali text týkajúci sa Ludovíta Štúra, a to bez formálneho a tematického obmedzenia.

(výber z príspevkov)

Štúrova 84

Sedel v obývacej izbe, uvoľnený vo svojom oblúbenom kresle. Fajčil a čítal noviny. Celá miestnosť bola zadymená, ale jemu to neprekážalo. Okná neotváral, lebo ho rozčuľovalo trúbenie áut stojacich v zápche – už štrnásty deň pršalo. Keď sa dostal na stranu s novinami zo zahraničia, pohľad sa mu zastavil na článku s názvom *Slováci stále riešia smrť známeho kodifikátora*. Zdalo sa mu, že aj počas predošlých dní zazrel podobné titulky, a keďže im vtedy nevenoval pozornosť, rozhodol sa, že sa tentokrát na príbeh pozrie podrobnejšie. Keď článok dočítal, zhromaždil všetky noviny z prebiehajúceho týždňa a vyhladal správy súvisiace s touto témou. Domnieval sa, že všetko späť so smrťou a viackrát uverejnené v novinách, nikdy nebýva náhoda a že sa za tým skrýva väčšinou niečo seriózne. Bez vetra sa ani lístok nepohne, často hovoril.

Začal dôkladne skúmať zhromaždené články. Išlo o akéhosi významného slovenského jazykovedca, pedagóga, redaktora, publicistu, spisovateľa, politika a filozofa. Už táto informácia upútala jeho pozornosť. Čítal ďalej. Vedúca osobnosť slovenského národného obrodzenia v 19. storočí, najvýznamnejšia tým, že kodifikoval slovenský jazyk... Boli takí, ktorí s ním pracovali a pomáhali mu, ale mal aj veľa nepriateľov... Celý život sa venoval iba službe národu... Hoci bol zaľúbený do dvoch žien, ľúbostné vzťahy nemal, dokonca ich zakazoval členom svojej skupiny – predstavovalo to dajaký spôsob obetovania sa za ľud... Bol veľkým vizionárom, ale svoje plány nedotiahol do konca... Záhadou je jeho smrť, ktorá bola následkom jeho nezámerného postrelenia sa do stehna pri preskakovaní potoka počas poľovačky... Je pochovaný v Modre, kde strávil svoje posledné chvíle... Vzhľadom na jeho život, hovorí sa aj o možnej vražde alebo pokuse o samovraždu...

Bolo počuť vstupné dvere. O chvíľu sa v obývacej izbe objavil od dažďa premoknutý Watson. Hneď ako vošiel, začal kašľať pre dym, ktorý ovládol celú miestnosť.

„Práve som na teba myslel,“ bez pozdravu začal Holmes.

„Dobrý deň aj tebe. Cítiť tu čerstvý vzduch. Som zvedavý, čo ti teraz napadlo?“ – pýtal sa Watson.

„Pozri sa na to sám,“ povedal a podal mu noviny.

„Ludovít Štúr... Modra... politik... redaktor... filozof... možná vražda...“ čítal Watson nahlas. „Asi veľmi filozofoval. Tak, ako ty. Nie je na tom nič zaujímavé.“

„Máš pravdu. Tak, keď už nemáme čo robiť, pôďme na výlet!“ odvetil.

Holmes sa nikdy nevzdal niečoho tak rýchlo. Aj keď bol z toho prekvapený, výlet pre Watsona predsa znel lepšie.

„Kam?“ spýtal sa spokojne.

„Do Modry.“ Pociťil na sebe Watsonov mrzutý pohľad. „Zo správy o tom Slovákov, o ktorom sa po vzájomnej dohode nebudeme baviť, sa ukazuje, že to mesto môže byť pekné,“ odpovedal Holmes.

„To nemyslíš vážne, že? Do Modry? Si zrazu akýsi vtipný,“ usmieval sa Watson, kým si neuvedomil, ako sa Holmes na neho pozeral. „Vážne? Ani neviem, prečo som si myslel, že som ťa presvedčil... Idem zohnať letenky,“ zobral si veci a odišiel.

„Už na zajtra,“ dodal Holmes.

„Šašo,“ zafrľal Watson, keď zatváral dvere.

* * *

Taxík zastavil v centre mesta. Holmes a Watson vystúpili a prvého okoloidúceho sa spýtali na adresu. O chvíľu už boli na hľadanom mieste. Veľké drevené vstupné dvere boli otvorené a cez ne sa dostali do záhrady. Von vyšla mladá žena.

„Chceli by sme sa pozrieť...“ začal Holmes a zasekol sa mu dych, keď ho Watson silne kopol do nohy.

„Dobrý deň. Ja som doktor John Hamish Watson. Toto je môj kamarát detektív Sherlock Holmes. Chceli by sme sa pozrieť na múzeum,“ povedal úctivo Watson.

„Áno, samozrejme. Ešte máme otvorené. Podte,“ privítala ich jednoduchou angličtinou mladá žena.

Najprv si poobzerali prvé poschodie, a potom ich žena zaviedla dolu, do izby.

„V tejto izbičke Štúr trávil svoje posledné chvíle. Na stene je napísané jeho motto. Podľa neho služba ducha, ktorú si vybral, vyžadovala od neho prejsť trnistú cestu,“ uviedla. „Pokojne sa poobzerajte, budem vo vedľajšej budove,“ dodala a vyšla.

Izba bola malá, ale zaujímavo zariadená. Za dverami stála posteľ, vedľa nej skrinka a pec, na druhej strane väčšia skriňa a šuflíky s knihami a v strede izby, na farebnom starom koberci, stál stolík so štyrmi stoličkami. Na stenách bolo zavesené množstvo fotografií. Muži sa dali do práce. Holmes podrobne preskúmal skrine, ale nenašiel v nich nič nezvyčajné. Watson si zatiaľ prezeral knihy a dokumenty, či v nich náhodou niečo neobjaví. Darmo – buď to boli jazykovedné knihy, alebo Štúrova korešpondencia, z ktorej sa nič podozrivé nedalo vydedukovať. Holmes bol nervózny.

„Čuch ma nikdy nezradil!“ povedal rozčúlene a začal skúmať priestor pod posteľou, ale bez výsledkov.

„Hovoril som ti, že na tom nič nie je. Poďme radšej do krčmy a tvárme sa, že sme tu naozaj na výlete,“ navrhol mu Watson.

„Tentokrát si asi mal pravdu,“ povedal Holmes, hoci nie dostatočne presvedčivo, a zamieril k dverám.

„Nielen tentokrát. ... Prejsť cestu trnistú,“ povedal Watson a pozrel sa na Štúrovo motto. „Ty si ju, kamarát, neprešiel, ale spadol si do potoka,“ zasmial sa Watson. „Mal si si nájsť ženu a viesť normálny život, neskončil by si takto.“

Holmes sa prudko otočil. „Žena! Áno! Žena je odpoveďou na všetko. To musí byť ono!“ zakričal Holmes a začal si prezerať fotografie.

„Konečne ti došlo, že by si nemal byť sám, čo? Počkaj aspoň, kým neprídeme späť do Londýna, fešák. Tie

dámy na fotkách aj tak už dávno spia,” strieľal si z neho Watson.

„Nemyslel som na to,” povedal trošku urazený Holmes. „Štúr mal svoje lásky. Možno sa v nich skrýva odpoveď.”

„Neplánuješ ich, hádam, zobudiť z hlbokého sna?” pokračoval Watson provokatívne.

„Nie, živé ich nepotrebujeme,” odvetil a rozbil rámy s fotografiami Márie Pospíšilovej a Adely Ostrolúckej, vytiahol fotografie a otočil ich na zadnú stranu.

„To sa dobre neskončí,” povedal Watson po tomto Holmesovom čine.

Výstrel... doktor... český... otrava... agent... bolo, asi v rýchlosti, načmárané na pozadí fotografie Adely Ostrolúckej.

„Máš pravdu, neskončí. Lebo až teraz sa začína, milý kamarát. Šup, šup, ideme!” povedal radostne Holmes a vybehol von s fotografiou v ruke.

Marija Marjanović,

Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Belehrade, Srbsko

Ludovít Štúr. Tajomstvo úspechu očami Poliaka.

Vybrané spisy Ludovíta Štúra sú jednou z prvých kníh, ktoré musia prečítať mladí adepti slovakistiky v Poľsku. Už počas prvých týždňov štúdia, ešte predtým, ako začnú nesmeli hovoriť svoje prvé vety po slovensky, sa dozvedajú, kým bol Štúr a aký bol jeho podiel na vytvorení normy spisovnej slovenčiny a prebúdzaní slovenskej národnej identity. Vzťah slovenského národa k štúrovskej tradícii bol nielen pre mňa, ale pre celú moju skupinu veľkým prekvapením. Trúfnem si povedať, že žiaden poľský politik, básnik ani kultúrny činiteľ (mož-

no iba náš bývalý pápež) nie je u nás tak široko cenený ako Štúr na Slovensku. Veľakrát som mal pocit, že pre Slovákov je táto osobnosť takmer predmetom kultu.

Cesty na Slovensko iba potvrdili moje domnienky. Ludovít Štúr je všade: je patrónom ulíc, námestí, parkov, divadiel, škôl, ústavov aj štátnych významenání. V každom meste je aspoň jedna Štúrova socha. V Bratislave ho možno nájsť i v jednej z niekoľkých kaviarničiek. Noviny, rozhlas, televízia a internet spomínajú jeho meno minimálne raz za týždeň. Takúto mediálnu popularitu by mu mohla závidieť nejedna celebrita, a predsa tu ide o človeka, ktorý sa narodil pred dvesto rokmi. Štúr je bezmála značka – značka zaručujúca slovenský pôvod, slovenskú kvalitu a podčiarkujúca slovenskú národnú hrdosť. Tento fakt využili autori knihy a filmu *Kandidát*, ktorý humoristickým spôsobom ukazuje, že vďaka štúrovskej legende je možné predať všetko.

Avšak komu alebo čomu vďačí Štúr za taký obrovský úspech? Prečo sa stal slovenskou legendou práve on a nie napríklad Anton Bernolák? Predovšetkým je nevyhnutné povedať, že bol správnym človekom, ktorý žil v správnom čase a na správnom mieste. Myslím si, že Slováci potrebovali niekoho, kto by mal charizmu, kto by si vedel získať prívržencov a zjednotiť evanjelikov a katolíkov v jeden národ. To posledné, ako všetci dobre vieme, sa Bernolákovi, bohužiaľ, nepodarilo. Čítajúc Štúrove texty nie je ťažké prísť k záveru, že ich autor bol charizmatik, ale aj to, že neznášal odpor. Bol tiež nekonečný romantik veriaci svojim ideálom a ochotný za ne i bojovať. Práve v tomto romantizme chápanom v duchu slovenskej ľudovej tradície mohol byť skrytý jeho kľúč k úspechu.

Už dávno som si totiž všimol, že Slováci majú veľkú potrebu kultivovania a stáleho akcentovania svojej tradície a folklóru. Je to asi hlavný rozdiel medzi nimi a

Poliakmi. Síce národná (v prípade Poľska, povedzme si to úprimne, väčšinou vojensko-martyrologická) tradícia je pre nás takisto veľmi dôležitá, ale folklór bol u nás dlhé roky niečím, za čo sa ľudia hanbili. Táto situácia sa, našťastie, v posledných rokoch pomaly mení a ľudové motívy sa začínajú čoraz častejšie vyskytovať v (pop-) kultúre a móde. Na Slovensku je vzťah k folklóru úplne iný. Nazdávam sa (možno neodôvodnene), že v mentalite slovenského národa naďalej tkvejú Herderove myšlienky. Folklór je niečo, čo nikto nemôže Slovákom zobrať a nikdy nezoberie – hoci po tisíc rokov nebolo Slovensko slobodné, jeho ľudová kultúra pretrvala. Práve tento fakt využil Štúr a upovedomil o ňom Slovákov. Ukázal im, že ich ľudové dedičstvo je výnimočné a reč ľubozvučná, jednoducho, presvedčil ich, že nemusia pociťovať menejcennosť voči iným slovanským národom, práve naopak. Štúr bol aj človek, ktorý ako prvý tak silne zdôraznil potrebu ich samostatnosti.

Spomínal som už niekoľkokrát Bernolákovu kodifikáciu a ľubozvučnú slovenskú reč. K tejto téme by som sa chcel na chvíľu ešte vrátiť. Úspech Štúra v oblasti normy slovenského jazyka, ako sa zdá, spočíva v tom, že sa mu ako prvému podarilo kodifikovať jazyk, ktorý bol prirodzený pre všetkých Slovákov, nielen pre tých zo západu slovenského územia. Bol to ešte jeden faktor, ktorý zabezpečil Štúrovi popularitu a umožnil zjednotenie slovenského národa. Práve tie tri činitele – charisma, opretie sa o silu slovenského folklóru a dobre naplánovaná koncepcia kodifikácie jazyka zabezpečili Štúrovi stále a pevné miesto v slovenskej kultúre.

*Dawid Wilken,
Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Katoviciach, Poľsko*

On, Hrdina!

Okrem množstva významných postáv, ktoré zasiahli do svetových dejín a histórie viacerých krajín, každý národ má svojich vlastných hrdinov. Nie vždy sú známi aj mimo hraníc daného štátu, no na jeho území pôsobia ako nedotknuteľné osobnosti, majúce obrovský vplyv na dnešnú podobu svojej krajiny a mentalitu rodákov. K takýmto postavám rozhodne patrí aj Ludovít Štúr, teda pradedo všetkých Slovákov.

Hoci som pred piatimi rokmi netušil, že vôbec existoval, značne ovplyvnil môj doterajší život. Spoznal som jeho biografiu, dozvedel sa o jeho časom sa meniacich názoroch, čítal jeho knihy a naučil sa rozoznávať jeho tvár. On, hrdina. Inštitúcia. Ludovít Štúr. Pár rokov dozadu som si so Slovenskom spájal len hory a hokej, dnes je na prvom mieste pán Ludovít, výrazne prevyšujúci tatranské štíty. Možno je to iba môj neslovenský pohľad a rodení Slováci si to nevšímajú, ale celé moje štúdium a návštevy Slovenska sú poznačené Štúrom. Ludovítove knihy, sochy, ulice, štúrovska generácia, štúrovci, Kaviareň Štúr, dokonca aj čas sa niekedy rátajú podľa období „pred“ a „po“ Štúrovi. Čím si ale zaslúžil, aby jeho meno znamenalo toľko pre Slovákov a slovenskú kultúru? Prečo sa o ňom učia všetci slovenčinári a cez celú republiku sa tiahnu ulice po ňom pomenované?

Tieto otázky si kladú mnohí ľudia, začínajúc žiakmi na základnej škole a končiac profesormi histórie a literatúry. Vznikli desiatky prác o Štúrovi a boli napísané analýzy jeho života, tvorby a pôsobenia z historického hľadiska. Nejdem písať ďalšiu, nie som na to ani kompetentný. Pokúsim sa ale poukázať na nejaký „štúrovizmus“, ktorý určite stále ešte funguje a časom

nadobúda novú, modernejšiu podobu. Človek, ktorý ako prvý v dejinách dokázal úspešne kodifikovať slovenčinu a tlačil Slovákom do hláv, že sú Slováci, sa musel stať hrdinom pre budúce generácie. Pomerne mladý národ s ešte kratšou dobou vlastnej nezávislej štátnosti si aj podvedome hľadá osobnosti, s ktorými by sa mohol stotožňovať, a ktoré by mohli slúžiť deťom za vzor. Takouto postavou je práve Ludovít Štúr, ktorý ma síce prenasleduje dlhé roky, no už som si naňho zvykol a mám ho dokonca rád. Hoci bežný Talian v súčasnosti zareaguje na výraz SLOVAKIA menom „Marek Hamšík“ a „Ludovít Štúr“ je preňho nezrozumiteľnou spleťou zvukov, ten druhý ovplyvnil vnímanie Slovenska a Slovákov nimi samými, čo môže byť významnejšie a pre národnú identitu dôležitejšie, než propagácia krajiny v zahraničí.

Musím osobne priznať, že sa mi páči moderný prístup k Štúrovi a využívanie jeho osobnosti pre dnešné, novodobé účely. Národný hrdina sa preto nestáva nočnou morou študentov, ktorí sa o ňom učia na nudných a donekonečna sa tiahnucich prednáškach, ale vstupuje do života bežných ľudí a ukazuje im, že môžeme mať radi dejiny, keď sa nám ukážu prijateľným spôsobom. Obyčajný človek si preto rád vypočuje skladbu o štúrovcach pri horúcej čokoláde v Štúr Café a poteší ho tiež správa o zaradení Roka Ludovíta Štúra do zoznamu výročí UNESCO („konečne sa o tom našom Štúrovi dozvedeli aj v zahraničí!“). Doma si pridá k svojej zbierke mincí aj ďalšiu, striebornú pamätnú desateurovku s tvárou fúzatého hrdinu. Keď mu ešte k tomu dcéra donesie ako cenu za celonárodnú novinársku súťaž Štúrovo pero, bude mať tento človek pocit, že meno Štúr znamená kvalitu a samo o sebe je značkou akosti. Takýmto spôsobom sa zachovávanie pamäti o význam-

ných osobnostiach nespája iba s pátosom a nadnesenosťou, len s istou pozitívnou hrdosťou na vlastných rodákov. Vďaka tomu sa aj zakotvuje národná identita a prehlbuje sa pocit totožnosti s človekom, ktorý, hoci žil pred 200 rokmi, naozaj ovplyvnil dnešný život Slovákov. Keď sa teda malý susedkin synček opýta, kto bol ten celý „štúr“, tak ho pravý Slováčok opraví a povie mu, že zásluhou toho človeka môžeme hovoriť po slovensky.

Je všade. Propaguje všetko. Keby ľudia žili 300 rokov, tak by dnes bol prvotriednou celebritou (keby si len nestrelil do nohy), pretože jeho tvár a meno sú perfektne rozpoznateľné. Má aj ideálny životopis pre filmový scenár – na jednej strane je motorom národnobuditelského hnutia, ktoré malo neoceniteľný význam pre slovenské dejiny, na druhej zase trpí tragickým súkromným životom. Keby tento príbeh poznali Američania, možno Leonardo di Caprio by konečne dostal vysnívaného Oscara (samozrejme, za stvárnenie postavy Štúra). Toto sa ale nedozvieme, pokiaľ je pán Ľudovít hrdinom slovenského formátu, hoci má na celosvetový úspech. Musíme si uvedomiť, že je to rodený Slováčok, ktorého by oveľa viac než svetová popularita potešilo trápenie sa žiakov so skloňovaním. Za to predsa bojoval, a preto je dnes kultovou postavou slovenskej histórie, literatúry i kultúry a na jeho počesť sa oslavuje Rok Ľudovíta Štúra. Di Caprio si na toto bude musieť ešte dlho počkať.

Mateusz Zajac,

Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Katoviciach, Poľsko

Dialóg v osvietenskej záhrade

– Prometheus, hľadaj v susednej izbe Dievčatko so záparkami!

– Však ho hľadám, ale stále neviem, ako chápeš tú polianku ako dielo architektúry. Opustil ťa nejaký zmysel, hádam. A tak si ho vybav, prosím.

– Aby som si získal právo na rozhovory s tebou, predpokladám.

– Tušíš správne. Tak ži v tej domnienke. Ale mohli by sme sa tu zastaviť, ten dialóg som už niekde čítala...

– Dostala si sa k Wildovi, báječné je to! Až budeš mať pätnásť rokov, čože potom s tebou? Skutočná záhradkárka na lúkach.

– Tak nie. Inak je to. Mám v rukách niečo z neskorších čias. A tu mi už pomôžeš ty.

– Čím som si zaslúžil takú česť?

– Stojí predou mnou *Slovanstvo a svet budúcnosti*.

– To vysvetľuje všetko. A aké otázočky sa objavili? Sedíš tu s rukami založenými za hlavou, očami uprenými do dialky a kladieš hádanky. Možno aj mladý Štúr niekedy takto ležal s očami v roztomilom snení. Ale pred ním bola *Slávy dcera*.

– Pekne si to vykreslil. Napriek tvojim názorom na moje nebezpečne zrýchlené kultúrne dospievanie počítaj s faktom, že Štúr už ako dvanásťročný prejavoval záujem o svet Slovanstva. Ale som zvedavá do hĺbky, napríklad, čo sa v jeho hlave odohrávalo, keď čítal *Slávy dceru*. Vieš, je tam ideálom Mína – žena aj Nemka.

– Ale nie, Štúr bol dosť tolerantný voči ženám. Však on iba tušil, že v ich svete všetko klame a hynie, ale je to skôr taká láskavá predstava na rozdiel od skutočnosti, do ktorej nás ťahá tvoja matka.

– Nepodceňuj otázku na jednoduchosť bytia. Stále sa držím mienky, že sme všetci také prosté bytôstky, ale sú vždy aj výnimky, tuším, aby potvrdzovali pravidlo. Je to podľa vnútorného sveta, ktorý sa ukrýva v človeku, vnútorný svet, ktorý sa usiluje, bojuje sám so sebou, chráni počiatky svojho jestvovania a nakoniec sa zjaví. Je to krásne zrodenie takmer z ničoho. Vyklíči a až potom sa rozhoduje, či bude semenom pre všetkých, či sa obetuje pre ľudstvo. A my čo? Pijeme, jeme, koľko hrdlo ráci, do posledného kúska.

– Zastavím ťa pred prichádzaním barokových elementov, aby si sa trošku navrátila do tých optimistickjších, napríklad rokokových. Opakujem sa, ospravedlň ma, iba niekoľkokrát sa tak ostro vyjadril, hoci napísal svojim dobrým druhom, že ich ženy sú hrobové prístrešia lásky. Aj sám zažil ten pocit a nie iba raz.

– Aj krásne mená mali, ale či si niekedy získali celú jeho pozornosť? Určite nie, nebola žiadna túžba po dokonalom stvorení medziľudskej lásky. Vždy bola tá túžba vyššia, lastovička vždy posielala iné slová než slová intímnosti, hľadania sa.

– Ozajstne tak uvažuješ? Aj keď sa každodenne prechádzaš po lúkach našej Modry, kde možno ešte cítiť kroky tvorivej osamelosti. Možno stále počuť ozveny myšlienok v desiatich jazykoch. Vieš, samé poznanie zo sveta svedčí o štedrote srdca siahajúcej do altruizmu, aj o úplnosti dokonalej lásky k všetkým stránkam sveta.

– Možno sa ozve aj výstrel. Je také nebezpečenstvo na ceste príliš usilovných ľudí. Ale uvažujem o ešte jednej smrti v živote Štúra, a práve o intímnej láske, ktorá u ľudí tvorí ten jediný vnútorný celok. Dúfam, že to bol ozajstný spor v jeho duši. A predstavujem si to...

*Tam boli ódy, tam bola reč, tam boli piesne, spevy,
ja videla som iba seč a žiadne lyrické nápevy.*

Štúr

*Vy, určitá jednota vždy ste boli,
vo vlasti ty si a vlast v nevôli.*

*Vždy teba zhŕňa, ty, čistá nádej,
ty silná a v tom nová závej,
pred tebou niet nešťastia,
za tebou padá celok šťastia.*

Ona

*To klamstvo hrozné keď sa zrodí,
aj sami sebe ľudia klamú, ešte rôzni,
v jednote skúmajú život a lásku.*

A všetko objavujú, nielen krásku.

Štúr

*Ty, duch si môj a s tebou žijú
aj ja, aj celý národ v zemi krásnej pijú
tú vlhkú, hojnú trávu jasnosti
a všetky znaky jej a vlastnosti.*

Ona

*A čo, povedz, som myšlienka slovanská,
ač prítomná tu nie som, ani nirvánska,
blaženosť tvoja všeslovanská v nemote,
tú u mňa nenájdeš, pre mňa je to pocit v pýche,
o ktorom všetci uvažujete, pokiaľ zabudnete
a tam dlho, smutno, dlho pobudnete.*

Štúr

*Načo to všetko v tebe tak sa zbralo,
odkiaľ to prišlo, kam sa dalo?*

*Ty všetko v sebe zbieraš, všetko v tvojom mene,
Ty, krása nepoddaná zmene.*

*Ty rovnáš sa aj vlasti, aj krajine, ba dokonca aj Slo-
vanstvu*

a nikdy nepostavím ťa oproti trýzni a tyranstvu.

– Musíme sa tu zastaviť, lebo aj básne musia vypovedať pravdy a niekedy musí chýbať koniec. Koniec znamená istotu, ale istoty vo svete niet.

– Príčiny stať sa idolom celej generácie, ktorá prijíma tvoje meno a s ním sa stotožňuje, sú hlbšie ako to, čo často môžeme vidieť. Hlavne je to obeť, ktorá prevyšuje každodennosť. Nehovorím, že láska v tom súkromnom pláne je každodennosťou, ale pri porovnaní so snahami tohto celého obdobia zostáva na okraji ako téma, ktorú osobnosti ako Štúr ukrývajú iba v tom druhom svojom svete.

– Mohli by sme sa teda pozrieť na veci inak. Láska je niekedy taká svätá, že ju nechceme ukázať svetu, ale tajiť iba v sebe a pre seba.

– Práve takto, zlatko, teraz môžeš pokračovať vo svojej poéme...

© Irena Dimova,

Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Sofii, Bulharsko

Ľudovít Štúr a čo o ňom vie obyčajný študent mimo Slovenska?

Na úvod musíme poznamenať, že ide o študenta slovakistiky, ale môže ísť aj o študenta iného odboru.

Rozdiel medzi týmito dvoma typmi študentov spočíva v tom, že prvý môže vysvetliť druhému základné fakty zo Štúrovho života, takže ten druhý sa nakoniec dozvie, že Štúr bol nielen významná osobnosť, ale aj fešákom. A to posledné uvádzame práve preto, lebo veľa ľudí je zvedavých a zaujíma sa práve o to. To nesmie hodnotiť negatívne, skôr treba vnímať otázku ako prejav záujmu o junáka obrodzenia, lomenú cez prizmu súčasnej predstavy o superhrdinovi. Nikto si nemôže

byť istý tým, že hlavná postava budúcej časti „Pomstiteľov“ nebude samotný Štúr. To by bolo len vtedy, keby zo spoločnosti „Marvel“ vedeli, aký výnimočný bol ON – jeden z hlavných revolucionárov Slovenského povstania. Ale nielen bojovníkom, ale aj spisovateľom a zakladateľom *Slovenských národných novín*.

Bežný bulharský študent alebo študentka (áno, milé dámy, zdôrazňujem, že aj vy ste sa zúčastnili prieskumu!) nechce povedať, že o Štúrovi skoro nič nevie. Preto si vyfuká do googlu meno „*Ludovít Štúr*“. Zistí existenciu bankovky, na ktorej je zobrazený Štúr. Napriek tomu, že nominálna hodnota slovenskej bankovky (v roku 2009 však Slováci začali používať eurá) bola 500 SK, Štúrovo dielo je cennejšie oveľa viac. Pekným dôkazom toho je pomenovanie *Slovenskej akadémie vied* (SAV). Veda sa bez vlastného jazyka nedá rozvíjať, a práve Ludovít Štúr bol *kodifikátorom spisovnej slovenčiny*.

A blízko akadémie sa nachádza malá kaviareň, ktorá tiež nesie po ňom pomenovanie. A vnútri na stránkach jedálneho či nápojového lístka si môžete prečítať ponúkané jedlá a nápoje v štúrovskom pravopise (a keď neviete čítať po slovensky, len sa pozerajte do menu). Ale o tom vám nič viac nepoviem, lebo dnes som počula slovenské študentky, ktoré nevedeli, čo môžu o Štúrovi napísať okrem faktu kodifikácie slovenčiny. Tieto informácie im preto nechám.

Všade na Slovensku nájdete ulicu, školu či budovu pomenovanú po slávnom Ludovítovi Štúrovi. Ale on je aj v kozmickom priestore z roku 1984¹. Planétka 3393 sa nazýva *Štúr* (Planétka má aj pekné číslo, však?).

Ak neveríte vo veľký počet objektov s označením „*Štúr*“ (Zatiaľ neexistuje značkové oblečenie „*Štúr*“!),

navštívte slovenskú krajinu vlakom. Prvé slovenské mestečko, kde sa zastavíte blízko maďarských hraníc, sa nazýva *Štúrovo*...

© *Velimira Božilova,*
Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Sofii, Bulharsko

Je stále (ne)docenený

O tom, kto je Ludovít Štúr, netreba poľskému študentovi slovenského jazyka hovoriť. O tejto významnej slovenskej osobnosti sme sa dozvedeli už na prvých vyučovacích hodinách. O Štúrovi nám rozprávali na prednáškach z literatúry, kultúry, jazykovedy a z dejín Slovenskej republiky, čiže v podstate stále. Ale nič zvláštne na tom nie je, keďže sme ho spoznali ako významnú postavu, ktorá má obrovské zásluhy na rozvoji slovenského literárneho a kultúrneho života.

Prítomnosť Štúra vo všetkom, čo je slovenské, všade a vždy je niekedy pre človeka, ktorý iba začal spoznávať slovenskú kultúru, trochu prekvapujúca. Niekedy sa zdá, že keby nebol Štúr, nebolo by Slovensko. Pre niektorých to môže znieť trochu zábavne. Na inej strane zas to, že v slovenských dejinách nachádzame takúto osobnosť, je obdivuhodné. Zdá sa mi, že ho môžeme stotožňovať s vierou a nádejou celého Slovenska. Vďaka nemu sú si Slováci sebaistí ako národ. Sú naňho hrdí, a preto sú hrdí na seba. Kto je teda ten slovenský „idol“?

Ludovít Štúr pôsobil na Slovensku ako politik, novinár, básnik, jazykovedec a literárny vedec. Podieľal sa na viacerých veciach, ktoré súviseli s územím Slovenska a Slováckmi. Počas jeho života (1815 – 1856) bolo

Slovensko začlenené do Uhorska. On sám je považovaný za „kodifikátora“ slovenského spisovného jazyka.

Už týchto niekoľko slov zo Štúrovho životopisu stačí na to, aby si človek uvedomil, že táto veľká osobnosť si zaslúžila meno národného hrdinu. Dlhú dobu bojovali Slováci o vlastnú národnú identitu, o svoj jazyk a literatúru. Štúr bol iniciátorom, ktorý ich zjednotil a ktorý im ukázal správny smer. Keďže sú Slováci národom, ktorý si neobyčajne cení každého človeka slovenského pôvodu, ktorý sa nejakým spôsobom zapísal na stránky slovenských dejín, nemôžeme byť prekvapení, že práve Štúr dostal to najlepšie miesto v rebríčku vedúcich osobností Slovenska.

Takejto hrdosti na svoju kultúru, dejiny a národných hrdinov môže Slovákom závidieť nie ne jeden národ. Môžete sa opýtať hociktorého Slováka, mladého a starého – v každom veku, každej profesie a vierovyznania, či vie, kto bol Štúr a on vám určite odpovie pozitívne. Viacerí z nich dokonca aj potvrdia, že je to najväčší slovenský hrdina. Že je to vzor pre všetkých ľudí, nielen Slovákov. Svojím nedlhým životom učí milovať svoju vlasť, bojovať o svoj národ, jazyk. Učí, ako sa nevzdávať ani v najhorších situáciách. Štúr vytvoril niečo, čo už nikdy nezmizne – vytvoril jazyk – srdce Slovákov, jadro slovenského národa. Slováci používajú slovenčinu stále, každú chvíľu. A preto aj Štúr stále žije v duchu národa.

Keď sa pokúšam hodnotiť subjektívne, nie som tak pozitívne nastavená znalostiam mladých Slovákov o Štúrovi. Niekedy sa mi zdá, že mladí ľudia čítajú o Štúrovi, lebo musia – majú to v školskom programe. Vidia ho ale v množstve sôch vo viacerých mestách Slovenskej republiky, v učebniciach slovenského jazyka a dejín Slovenska, v školskom programe slovenskej li-

teratúry. Neuvedomujú si, že keby nie Ľudovít Štúr, mohli by teraz nebyť Slovákmi, nebývať v nezávislom demokratickom slovenskom štáte, nemať vlastný jazyk, nebyť národom... Neuvedomujú si svoje bohatstvo – mestá, dediny, prírodu, hory, hrady a zámky, ale aj všetko v celom – vlastný štát. Koľko je národov, ktoré ho nemajú a sú aj bez toho hrdí na svoju kultúru a jazyk? Predstavitelia mladej generácie sú zvyknutí na prostredie, v ktorom sa narodili a žijú. Nepotrebujú vedieť, prečo je také a nie iné, kto sa o to zaslúžil, aké by to bolo, keby sa o to nikto nepostaral. Máme v hlavách iné súčasné veci, žijeme príliš rýchlo, aby sme si našli čas porozmýšľať o minulosti.

A kto je najvýznamnejším hrdinom v tvojej krajine? Prečo práve on? Nehovor, porozmýšľaj...

*Natalia Slikhutka,
Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Katovicach, Poľsko*

List pre brata Slovana

Vážený pán B. Dunajský, Bedlivý Ludorob, Boleslav Záhorský, Brat Sloven, Ein Slave, Ein Ungarischer Slave, Karl Wildburn, Pravolub Rokošan, Slovák, Starí, Velislav, Zpěvomil,

vopred sa ospravedlňujem, že uvádzam toľko mien. Nie som si istý, ktoré z nich sa Vám najviac páči, tak som sa rozhodol riskovať a napísať všetky. Dúfam, že nepodľahnete hnevu pre moju odvahu oslovovať Vás tak, ako by som si možno nemal dovoliť, ale berte to ako záruku, že nás takto nepriateľ ťažšie vyňuchá. Nepriateľ by som si, aby sa tento list dostal do rúk nejakého nepriaznivca nás, Slovanov. Človek jednoducho musí

dbať na každý krok. Stačí urobiť len jednu jediná, navonok možno nepatrnú chybičku, a bác! Už nás majú v pasci, zloduchovia! Preto, ako som už napísal, treba si dávať dobrý pozor. Vytriešťať oči, a sme v bezpečí.

No, nech už viac neodbočujem od najdôležitejšej myšlienky, ktorá ma podnietila napísať Vám tento list. Už dlhší čas mi vrta v hlave ako črvotoč, až mám pocit, že sa z toho zbláznim. Zvlášť v noci je to na nevydržanie. Namiesto toho, aby som si ako každý normálny človek poriadne vyvetral hlavu, prevraciam sa z boka na bok, fučím, vstávam, prehrabávam sa v knihách, rozmýšlam, píšem. Čo všetko píšem, teraz nie je podstatné. Aj tak sa mi zdá, že sú to obyčajné čarbaniny, za ktorými by sa ani pes neobzrel. Že som pesimistický? Depresívny? Nech každý pchá nos tam, kde mu patrí. Prosím pekne!

Odpusťte, znovu som odbočil od témy. Už som raz taký... Tolko by som Vám toho chcel napísať, ale nedá sa, čo by som písal i do rána. Pevne verím, že ma chápete.

Viete... Budem k Vám úprimný hneď na začiatku, pretože predpokladám, že PRAVDA je pre Vás sväté slovo. A kde je pravda, tam je aj spravodlivosť. Mám pravdu? Dúfam, že sa pri prečítaní tejto mojej filozofickej konštatácie v duchu usmejete a prikývnete mi na súhlas. Myslím si, že sa zhodneme aj v tom, že okrem pravdy a spravodlivosti je potrebná aj smelosť. Je to tak? (Predstavujem si, ako tentoraz okrem priateľského úsmevu a kývnutia hlavou vyslovíte pevné ÁNO.) Cítim, ako mi krv od vzrušenia prúdi celým telom, až mám chuť odhodiť pero, zastať si a odspievať nejakú ľudovú pesničku na Vašu česť! Alebo... nie, nie. Radšej zarecitujem nejakú báseň, ktorú máte radi! Čo tak Slávy dcéru? Či ju radšej prečítam? Aby to bolo efektnejšie, však? Veru, to by bol pre mňa obrovský škandál, keby

som si poplietol slová. A kdeže verše a strofy! Fííííha! Nie som až taký sebavedomý, aby som sa vystatoval, že ju viem naspamäť, hoci nepopieram, že sme sa ju v škole učili, aj keď to boli len dve či tri strofy. No čo už! Nech sa smeje, kto chce, ak má na to chuť. Nie nadarmo sa hovorí, že kto sa smeje posledný, najsladšie sa smeje. Vy by ste si určite ani za svet nedovolili posmievať sa mi a správať sa povýšenecky, aj keby som priznal, že neviem, čo je to za báseň. Môžem dať ruku do ohňa za to! Veď som si niekde prečítal, že sa snažíte nezištne pomôcť slovenskému utláčanému ľudu, aby sa stal rovnocenným medzi všetkými ostatnými národmi, ba aby rozvíjal a voľne používal materinský jazyk! Nie hociktorý, ale M-A-T-E-R-I-N-S-K-Ý. Popri toľkých pre ucho lákavých a nelákavých jazykoch, ktoré ovládáte, rozhodli ste sa bojovať práve za náš utláčaný slovenský jazyk. Odmietli ste sa pomaďarčiť, aj keď po maďarsky viete perfektne. Iní si už podali ruku s našimi nepriateľmi a Vy? Veď aj sám viete, čo všetko ste urobili pre naše dobro a dobro našich potomkov. Nemusím Vám to pripomínať, však? Jedným slovom, každá česť! Nie nadarmo Vaše portréty visia na školských stenách. Verte mi, je to pravda! Že nie je?! Nepoznám takého človeka, ktorý by sa odvážil vyvrátiť moje skalopevné presvedčenie. Keby to bola obyčajná hlúposť, prečo by sme o Vás neustále počúvali samé chvály, aký ste významný kultúrny dejateľ? Dokonca, nielen významný. To je príliš jemné slovo. Že Vám lichotím? To určite nie! Nie som romantik, aby som Vás opojil sladkými rečami. Skôr som realista, ktorý sa na svet díva triezvo a vždy hovorí, čo si myslí. Že realista? Áno, po romantizme nasleduje realizmus. Nevedeli ste to? Ale, nechajme to tak. To obdobie sa nás teraz netýka. Radšej sa vráťme k podstate problému. Takže, ako

tvrdím, moje slová nie sú prázdne. Stačí otvoriť (hoci-ktorú?) knihu a pať! Už ste tam! Samozrejme, podpísaný menom, ktoré si tu nedovolím napísať. Viete kvôli čomu... Nemusím to opakovať.

Týmto listom Vás chcem jednoducho povzbudiť, aby ste nezabudli na to, čím ste všetko boli a čím by ste ešte mohli byť, keby nedošlo k tomu nešťastnému poraneniu nohy... Život je už taký. Nikdy sa nevie, čo nás čaká dnes – a kdeže zajtra!

Ach, takmer som zabudol napísať to najdôležitejšie, s čím som sa Vám chcel zdôveriť na začiatku. Neodpustil by som si, keby som poslal list a nepožiadal Vás o radu. Dúfam, že mi čím skôr dáte múdru odpoveď, keď ste taký vzdelaný pán. Totiž, mojou úlohou je napísať súťažný príspevok o Vás. Ste prekvapení? To Vám teda verím! Ale, to nie je všetko. Príspevok vraj môže byť publicistického, odborného alebo umeleckého žánru. Pritom je dôležité, aby bol zameraný na Váš život a Vašu čulú kultúrno-politickú činnosť. Tak teda, čo navrhujete?

S úctou Váš do smrti verný ctiteľ,
Svetislav

P.S. Toto nie je moje pravé meno. Prosím, pošlite mi list na adresu mojej známej. Pozor! Teraz nejde o žiaden pseudonym:

*Martina Bartošová,
Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Novom Sade, Srbsko.*

DISKUSIE A POLEMIKY

Nebojme sa „kazítok“ – v slovenčine nie sú

PETER GREGORÍK

Prednedávnom sme mohli zachytiť mediálny rozruch, týkajúci sa používania akýchsi „kazítok“. Postarali sa oň dvaja poslanci strany SMER, Otto Brixl a Anton Martvoň, ktorí chceli zákonom presadiť to, aby výrobcovia, dovozcovia, dodávatelia a predávajúci nemohli upraviť výrobok tak, že sa cielene zníži jeho kvalita či skráti životnosť, čo zdôvodnili takto: „*Týmto návrhom chceme postihnúť praktiky evidované v niektorých členských štátoch EÚ a založené na zakomponovaní tzv. kazítok do výrobkov. Tie majú spôsobiť, že produkt po istom čase alebo inom zásahu (napríklad softvérovom) stratí svoje vlastnosti a stane sa chybným spravidla krátko po uplynutí záručnej doby*“ (Hospodárske noviny, 20. 5. 2015). Hoci návrh zákona bol napokon stiahnutý, jeho jazykový odraz stihol infikovať slovenčinu.

Čo je to teda „kazítko“? Slovníkové zdroje nám nepomôžu, keďže ide o neologizmus, navyše s neslovenskou formou, ktorý sa nenachádza v jazykových príručkách slovenčiny ani v žiadnej terminologickej príručke, ale napríklad ani v Slovníku spisovného jazyka českého, hoci má českú slovotvornú príponu. Definovať by sme ho mohli ako „*zariadenie slúžiace na to, aby cielene znížilo kvalitu výrobku či spôsobilo jeho nefunkčnosť, a to najmä po uplynutí záručnej doby.*“ Hoci „kazítko“,

zrejme, nikto z nás nikdy nevidel a jeho existencia a používanie vyvoláva pochybnosti, v jazyku by sme preň mali nájsť miesto, keďže fiktívnosť nie je prekážkou, aby nejaký denotát nadobudol jazykovú formu, a toto slovo sa už začalo v slovenčine používať vo väčšej miere – najmä v publicistickom štýle. Uvádzame zopár príkladov z titulkov internetových vydaní slovenských denníkov a spravodajských serverov:

Smer chce zakázať kazítka, za ich montovanie bude hroziť pokuta (dennikn.sk, 20. 5. 2015);

Kazítka v spotrebičoch skončia, sľubuje Smer (sme.sk, 5. 5. 2015) ;

Brixi stiahol novelu zákona o zákaze kazítok (pravda.sk, 20. 5. 2015) ;

Smeráci o „najdôležitejšom“ zákone roka: Na kazítka veríme, na Yetiho nie! (cas.sk, 19. 5. 2015) ;

Existujú „kazítka“? Poslanci Smeru v tom majú jasno (pluska.sk, 14. 5. 2015);

Nicholsonová naložila Martvoňovi: Nazvala ho „kazítkom“ parlamentu! (topky.sk, 15. 5. 2015);

Na pokazených chladničkách či televízoroch strácame stovky eur pre „kazítka“ (aktuality.sk, 11. 5. 2015);

Sú kazítka konšpiráciou alebo hrozbou? Poslanci sa hádali od rána (ta3.com, 15. 5. 2015).

Ako vidieť z uvedených príkladov, „kazítka“ v máji 2015 pevne zakotvili v slovenskej žurnalistike, pravda, ako odraz politickej témy. Z jazykového hľadiska je zaujímavé, že niektoré zdroje slovo používajú v úvodzovkách, čím označujú jeho príznakovosť, no iné bez úvodzoviek, bezpríznakovo. Práve bezpríznakové použitie je jazykovo nevhodné – nie z lexikálno-sémantických dôvodov, keďže skutočne ide o súčiastku, ktorá niečo kazí, ale z dôvodu použitej slovotvornej prípony. V slo-

venčine sa na pomenovanie nástroja používa viacero derivačných sufixov: -ina, -ica, -dlo, -áč, -ačka, -ok, -ník... Podrobne sa nimi zaoberá napríklad Ján Horecký v knihe *Slovenská lexikológia I* (1971). Ako vidno, prípona -tko medzi týmito príponami nie je. Ako napísal významný slovenský lexikograf Štefan Peciar (*Kultúra slova*, 1968, s. 335): „Spisovná slovenčina nemá slovo tvornú príponu -tko.“ Táto prípona sa do slovenského jazyka dostala sprostredkovane z češtiny a, bohužiaľ, pomerne silno sa zahniezdila. Slová ako razítko, lízatko, kukátko, merítko, ťažítko, lehátko, nosítka, tlačítko, cedítka, kružítko, ukazovátka, krmítko, delítka, vodítka a pod. bežne počuť nielen v hovorovej reči, ale i publicistických textoch, televíznych a rozhlasových reláciách či z úst verejných činiteľov. Napríklad tvary slova lehátko sa v Korpuse slovenského jazyka nachádzajú 638-krát, tvary slova merítka 635-krát, tvary slova vodítka 630-krát, tvary slova tlačítka 513-krát, tvary slova razítka 135-krát, tvary slova lízatka 135-krát (všetky údaje boli získané 26. 5. 2015). Aj keď je výskyt týchto slov v slovenčine relatívne vysoký, nemožno ich považovať za súčasť spisovnej slovnej zásoby. Kodifikované je s príponou -tko iba slovo pravítka, ktoré sa v Pravidlách slovenského pravopisu prvýkrát objavilo v roku 1931, v Pravidlách z roku 1940 bolo nahradené výrazom lineár, no od roku 1953 sa pravítka vrátilo natrvalo. Slovo lineár je v kodifikačných príručkách dodnes, pravda, v Slovníku súčasného spisovného jazyka H – L (2011) už je uvedené ako zastarávajúce. Slovo pravítka síce bolo prevzaté z češtiny, avšak v slovenčine sa používa z pragmatických dôvodov – ide o potrebu odlišiť ho od slova pravidlo s iným významom. Ako sme už spomínali, prípona -tko pochádza z češtiny, kde vznikla skrížením prípony -dlo a demi-

nutívnej prípony -ko, napríklad kružidlo – kružídlko > kružitko (pozri F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I*, 1951, s. 103). Zaujímavosťou je to, že slovotvorná prípona -dlo existovala už v indoeurópskom prajazyku a odtiaľ sa zachovala až dodnes.

Zdanlivo sa prípona -tko nachádza v pomenovaniach pre názvy nedospelých jedincov a mláďat, napríklad v slovách dievčatko, chlapčiatko, mačiatko, húsatko a pod. V týchto prípadoch však nejde o slovotvornú príponu. Ide o tvary s rozširujúcou morféomou -at/-iat, a deminutívnou derivačnou príponou -k:

dievča > dievč**at**á > dievč**at**ká

mača > mač**at**á > mač**iat**ka

Slová, ktoré majú v češtine príponu -tko, majú v slovenčine najčastejšie príponu -dlo (držadlo, ležadlo, tlačidlo, sedadlo, kružidlo, krmidlo, hladidlo, nosidlá...), iné prípony sú menej časté (lízanka, obuvák, tlmič...). Niekedy majú slovenské slová úplne odlišnú podobu (napríklad pečiatka oproti českému razítku). Ako teda nahradiť príponu -tko v slove „kazítko“? Prvý, nie veľmi ekonomický návrh je použiť zložené pomenovanie kaziaca súčiastka či súčiastka na kazenie. Druhou možnosťou je použiť niektorú zo slovotvorných prípon, ktorá sa v slovenčine používa pri tvorbe názvov nástrojov. Prípona -dlo (kazidlo) podľa nás nie je vhodná. Ako konštatuje Š. Peciar vo vyššie citovanom článku, pomenovania tvorené príponou -dlo majú väčšinou povahu odborných termínov. Slovo „kazítko“ má viac-menej spontánny, neodborný pôvod. Ako vhodná sa nám javí prípona -č (kazič), ktorá má podobné použitie napríklad v slovách rušič/rušička (vysielač na úmyselné rušenie rádiolokátora). V oboch prípadoch totiž ide o úmyselné narušenie či prerušenie činnosti istého zariadenia. Táto prípona sa nachádza aj v názvoch iných elektro-

technických prvkov, napr. vodič, menič. Aká bude (a či vôbec bude) spisovná podoba slova „kazítko“, ukáže až jazyková prax. V každom prípade je nevyhnutné, aby jeho forma neodporovala zákonitostiam spisovnej slovenčiny.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- HORECKÝ, J. 1971. *Slovenská lexikológia I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971. 253 s.
- PECIAR, Š. 1968. *Slovenské ekvivalenty českých výrazov na -tko*. In: *Kultúra slova*, roč. 2, 1968, s. 329 – 335.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 1931. Štátne nakladateľstvo : Praha, 1931. 363 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 1940. Matica slovenská : Turčiansky Svätý Martin, 1940. 482 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 1953. Slovenská akadémia vied : Bratislava, 1953. 403 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka H – L. 2011. Bratislava : VEDA, 2011. 1087 s. ISBN: 9788022411721.
- TRÁVNÍČEK, F. 1951. *Mluvnice spisovné češtiny I*. Praha : Slovenské nakladatelství, 1951. 611 s.

RECENZIE – ANOTÁCIE – NOVÉ KNIHY

CIFRA, Štefan

Čo s takým človekom. Ilustr. M. Anderly-Pavelková, M.

Kellenber, J. Koprda, T. Krčméry, E. Sedlák

Bratislava, Spolok slovenských spisovateľov 2014. 1. vyd. 92 s.

Viaz. Edícia Poézia

Zbierka poézie básnika (1960) obsahujúca časti Stretnúť niekoho (2001 – 2007) a Človek v živote (2008 – 2014).

ISBN 978-80-89727-04-9

DANIŠ, Miroslav

Čiernobiela z porcelánu. Ilustr. O. Majda

Bratislava, OZ Hlbiny 2014. 1. vyd. 77 s. Viaz.

Básnická zbierka autora (1960).

ISBN 978-80-970986-8-1

GÁL, Róbert

Nahé myšlienky. Ilust. V. Kopasz

Levoča, Modrý Peter 2014. 1. vyd. 64 s. Viaz. Edícia Mušľa

Kniha aforizmov a miniatúrnych básní v próze autora (1968).

ISBN 978-80-89545-34-6

GELVANICSOVÁ, Silvia

Anam Cara. Ilustr. I. Hornáková

Bratislava, Spolok slovenských spisovateľov 2015. 1. vyd. 68. s.

Brož.

Debutová básnická zbierka autorky (1976) rozdelená na dve časti: Svitanie a Súmrak.

ISBN 978-80-89614-12-7

LEKSA-PICHANIČ, Vladimír

Analógový tato

Bratislava, Perfekt 2015. 1. vyd. 63 s. Viaz.

Aforizmy, epigramy, básne, minipovedky a haiku,

prostredníctvom ktorých autor zaznamenáva postrehy človeka na generačnom rozmedzí.

ISBN 978-80-8046-709-8

MACSOVSZKY, Peter

Santa Panica

Bratislava, Drewo a srd – Občianske združenie Vlňa 2014.

1. vyd. 87 s. Brož. Edícia Poézia

Jedenásta zbierka básní autora (1966). Vyrovnáva sa tu s globalizovaným svetom a pocitom nezakorenenosti.

ISBN 978-80-89550-14-2

OLEJOVÁ, Janka

Nemôžem mať všetko, kam by som to dala

Krupina, Róbert Jurových – NIKARA 2014. 1. vyd. 87 s. Viaz.

Básnická zbierka autorky (1994), ktorá debutovala zbierkou Šepot dažďa (2009).

ISBN 978-80-967775-5-6

RUTTKAYOVÁ, Ivica

Vodné znamenia 2. Ilustr. I. Zámečníková

Bratislava, Perfekt 2015. 1. vyd. 64 s. Viaz.

V tretej básnickej zbierke poetka (1963) zachytáva svet okolo nás a v nás cez živel vody.

ISBN 978-80-8046-711-1

ŠTRASSER, Ján

Až

Ivanka pri Dunaji, F. R. & G. 2015. 1.vyd. 113 s. Brož. Knižná edícia časopisu Fragment

Básnická zbierka básnika a prekladateľa (1946). Časť Až obsahuje básne z už vydaných zbierok a piesňových textov. Časť Slimačo je novou zbierkou.

ISBN 978-80-89499-33-5

SEMAN, Vladimír – STANO, Dalimír

Flexibuk No. 3 koh-i-noir/Flexibuk No. 3. myslím

Košice, DIVE BUKI 2014. 1. vyd. 58 s. Flexi

Dvojkniha obsahujúca grafický cyklus maliara a grafika V. Semana (1985) a verše básnika D. Stana (1955).

ISBN 978-80-89677-03-0

SILAN, Janko

Rekviem za priateľov. Predslov A. Oparty

Vážec, DARIUS IT 2014. 1. vyd. 89 s. Viaz.

Verše a príhovory básnika a kňaza J. Silana (1914 – 1984).

ISBN 978-80-971562-1-3

TIMURA, Viktor

Ponad víchrice

Bratislava, Eko-konzult 2015. 1. vyd. 195 s. Viaz.

Výber z celoživotnej tvorby autora (1938). Prvá časť Nebesá v hlave obsahuje verše o domove, druhá časť Víchrice svedomia má protivojnový charakter.

ISBN 978-80-8079-209-1

CONTENTS

Introduction (<i>Karol Csiba</i>)	1
Scientific studies and articles	
Fragments of memories. Ludovít Štúr through contemporary eyes (<i>Jana Pácalová</i>)	3
From teaching practice	
“ <i>PoŠTÚRenie mýtu</i> “. The international project within the lecturates of Slovak language and culture (<i>selection from the contributions</i>)	32
Discussions and polemics	
Let's not be afraid of “ <i>kazítka</i> “ - there are none in Slovak (<i>Peter Gregorík</i>)	53
Reviews – Annotations – New books	
The latest Slovak poetry	58

JAZYK A LITERATÚRA

Časopis Štátneho pedagogického ústavu

Zodpovedný redaktor: Karol Csiba

Redakčná rada: Karel Dvořák, Ivana Gregorová, Katarína Hincová, Viliam Kratochvíl, Dagmar Kročanová, Marián Lapitka, Milan Ligoš, Vladimír Patráš, Janka Pířšová, Marianna Sedláková, Renáta Somorová, Oľga Zápotočná

Jazykový redaktor: Marián Lapitka

IČO: 30 807 506

Vychádza 6 x ročne

Dátum vydania: september 2015

Pluhová 8, 830 00 Bratislava

Webové sídlo: www.statpedu.sk; e-mail: redakcia@statpedu.sk

Tel: +421 249 276 313

Fax: +421 249 276 195

ISSN 1339-7184

JAZYK A LITERATÚRA, ročník 2, 2015, č. 3. Časopis Štátneho pedagogického ústavu. Adresa redakcie: Pluhová 8, 830 00 Bratislava. Vydáva ŠPÚ. Technická príprava Gabriela Smolíková.

Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia.